

Užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením ve vybraných městských obvodech statutárního města Ostravy

Bc. Dagmar Dančevská

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Dagmar Dančevská, DiS.**

Osobní číslo: **H11116**

Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se zaměřením na sportovní aktivity**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše, studium a analýza odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti alkoholu a alkoholismu, dětí a návykových látek, školy a školního prostředí, sportu a prevence.

Realizace kvantitativního výzkumu pomocí dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Chráska, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

Jedlička, Richard. *Výchovné problémy se žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-788-6.

Kalman, Michal et al., *Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. ISBN 978-80-244-2986-1.

Nešpor, Karel. *Návykové chování a závislost*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-908-8.

Procházka, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

Sekot, Aleš. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-6300-2.

Zaostřeno na drogy 1/2012. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)*. Praha: Úřad vlády ČR, 2012. ISSN 1214-1089.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Eva Machů, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

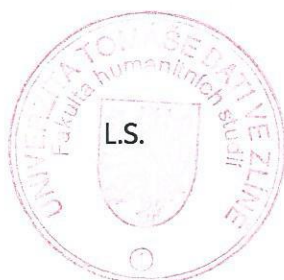
30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

26. dubna 2013

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 5.4.2013

.....
Paměť

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce „Užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením ve vybraných městských obvodech statutárního města Ostravy“ je zaměřena na problematiku užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením ve vybraných městských obvodech statutárního města Ostravy.

V teoretické části práce jsou popsány základní pojmy (definice alkoholu, historie jeho užívání, vznik a rozvoj závislosti na alkoholu, definice závislosti na alkoholu), faktory ovlivňující vztah dětí k užívání alkoholu (lokální prostředí, faktory na úrovni rodiny, faktorie na úrovni školy a školního prostředí, vrstevnické slupiny a vliv médií) a možnosti preventivního působení. Dále jsou zde představeny výsledky nejvýznamnějších studií věnovaných problematice alkoholu ve vztahu k dětem a mládeži.

Praktická část diplomové práce představuje výzkum, jehož cílem bylo zjistit, zda žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením mají zkušenost s užíváním alkoholu a porovnání míry konzumace alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením s mírou a typem sportovních aktivit u těchto žáků. Z analyzovaných údajů jsou vyvozeny konkrétní připomínky, respektive vlastní doporučení autora.

Klíčová slova: alkohol, alkoholová závislost, legislativa, základní vzdělávání, sport, funkce sportu, primární prevence, metodik prevence, výchovný poradce.

ABSTRACT

The thesis "Alcohol use among the pupils of sport focused primary schools in the selected districts of the city Ostrava" focuses on the issue of the alcohol use by the pupils of sport focused primary schools in selected districts of the city Ostrava. Its main object is to determine whether the ninth grade pupils of sport focused elementary schools have an experience with the alcohol use. The partial object is to compare the rate of alcohol consumption among the pupils of sport focused primary schools with the degree and the type of their sports activities.

The theoretical part describes the basic terms (definitions of alcohol, history of the use of alcohol, the creation and development of reliance on alcohol, the definition of reliance on alcohol), the factors influencing children's relationship to the alcohol use (local environment, family background, factors at the level of schools and school environment,

peer Groups and media influence) and the possibilities for preventive action. There are also presented the results of the most important studies of alcohol issues in relation to the children and young people.

The practical part of the thesis presents a research aimed to determine whether ninth grade students of sport focused primary schools have an experience with alcohol. There is also the comparison of the alcohol consumption among the pupils of sport focused primary schools with the degree and type of their sports activities. From the data analyzed are drawn specific comments and author's recommendations.

Keywords: alcohol, alcohol dependence, sport function, legislation, prevention methods, primary prevention, sport, educational consultant, basic education.

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Machů, Ph.D., za konzultace a odborné vedení při zpracování této práce, Ing. Miroslavě Bukovské, Mgr. Marii Slabé, Mgr. Zuzaně Škapové, paní učitelce Denise Novotné, Mgr. Aleši Vodičkovi a panu učiteli Daliboru Kračmarovi za umožnění výzkumu.

Motto: „Kulturnost je nápoj snadno rozpustný v alkoholu.“

George Bernard Shaw

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	11
I. TEORETICKÁ ČÁST	13
1 ALKOHOL A ZÁVISLOST NA ALKOHOLU	14
1.1 ALKOHOL	14
1.2 HISTORIE UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU	14
1.3 ÚČINKY ALKOHOLU	15
1.4 VZNIK A ROZVOJ ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU.....	17
1.5 DEFINICE ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU.....	18
1.5.1 TYPOLOGIE ZÁVISLOSTNÍHO CHOVÁNÍ.....	18
2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZTAH DĚTÍ K UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU.....	22
2.1 FAKTORY NA ÚROVNI LOKÁLNÍHO PROSTŘEDÍ.....	22
2.2 FAKTORY NA ÚROVNI RODINY	24
2.3 FAKTORY NA ÚROVNI ŠKOLY A ŠKOLNÍHO PROSTŘEDÍ.....	27
2.3.1 KLIMA ŠKOLY.....	28
2.3.2 OSOBNOST UČITELE A JEHO SOCIÁLNÍ KOMPETENCE.....	29
2.3.3 SPOLUPRÁCE ŠKOLY S VNĚJŠÍMI INSTITUCEMI	31
2.4 VRSTEVNICKÉ SKUPINY A JEJICH PŮSOBENÍ NA SVÉ ČLENY.....	32
2.5 MÉDIA A JEJICH VLIV NA UTVÁŘENÍ POSTOJŮ DĚTÍ KE KONZUMACI ALKOHOLU.....	34
3 PREVENCE	36
3.1 ROZDĚLENÍ PREVENCE	36
3.2 PREVENTIVNÍ PŮSOBENÍ NA ÚROVNI RODINY	37
3.3 PREVENCE VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ.....	39
3.3.1 PRACOVNÍCI ŠKOLNÍHO PORADENSKÉHO PRACOVÍŠTĚ.....	39
3.3.2 ŠKOLNÍ MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM.....	41
3.4 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY A JEJICH PREVENTIVNÍ PŮSOBENÍ NA DĚTI	43
3.4.1 MIMOŠKOLNÍ VÝCHOVA A SPORT	43
4 STUDIE ESPAD A HBSC.....	47
4.1 EVROPSKÁ STUDIE O ALKOHOLU A JINÝCH DROGÁCH – ESPAD	47
4.2 NÁRODNÍ ZPRÁVA O ZDRAVÍ A ŽIVOTNÍM STYLU ŠKOLÁKŮ (HBSC)	47
II. PRAKTICKÁ ČÁST	49
5 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	50

5.1	VÝZKUMNÝ PROBLÉM	50
5.2	VÝZKUMNÝ CÍL	51
5.3	POJETÍ VÝZKUMU	51
5.4	ORGANIZAČNÍ A MATERIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ	51
5.5	FÁZE VÝZKUMU	51
5.6	HYPOTÉZY	51
5.7	PROMĚNNÉ	52
5.7.1	NEZÁVISLE PROMĚNNÉ	52
5.7.2	ZÁVISLÉ PROMĚNNÉ	53
5.8	VÝZKUMNÝ VZOREK	53
5.9	TECHNIKA VÝZKUMU	53
5.10	ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	54
6	VÝSLEDKY VÝZKUMU	55
6.1	POPISNÁ ČÁST VÝSLEDKŮ	56
6.2	VZTAHOVÁ ČÁST	71
7	ZÁVĚREČNÉ SHRNTÍ VÝZKUMU	77
	ZÁVĚR	79
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	85
	SEZNAM TABULEK	86
	SEZNAM GRAFŮ	88
	SEZNAM PŘÍLOH	89

ÚVOD

Závislost na alkoholu je tématem, kterému se věnuje řada odborníků, mezi nejznámější patří například MUDr. Karel Nešpor, CSc., PhDr. Ladislav Czémy, PhDr. Martin Hajný, MUDr. Petr Popov a další. Naše společnost je velice proalkoholní a k užívání alkoholu velmi tolerantní. Alkohol je součástí každodenního života společnosti a celá řada z nás má s užíváním alkoholu své zkušenosti, ať už pozitivní či negativní.

Alkoholová závislost u dětí se v posledních letech stává problémem, který je diskutovaný řadou odborníků z řad sociologů, lékařů, výchovných a sociálních pracovníků, ale také právníků a politiků. Podle výsledků studie ESPAD, které byly zveřejněny na jaře roku 2012 patří Česká republika k zemím s nejvyšší mírou konzumace alkoholu a nelegálních látek, především marihuany v Evropě. Autoři národní zprávy HBSC uvádí, že před svými třináctinami pily alkohol téměř dvě třetiny patnáctiletých, kteří byli v rámci tohoto výzkumu osloveni, a většina z nich se v tomto věku také poprvé opila. Tato zjištění jsou alarmující, přesto je stále problematice alkoholové závislosti u dětí věnována menší pozornost než závislosti na jiných druzích drog. Jinými druhy zde rozumíme drogy tzv. „měkké“ jako je například marihuana či drogy „tvrdé“, jako jsou heroin, pervitin a řada dalších.

Názor který panuje v obecném povědomí společnosti, říká, že nejlepší prevencí před užíváním návykových látek u dětí je aktivně trávený volný čas. Z posledních výzkumů Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách, jejíž výsledky byly prezentovány na jaře roku 2012 a z Národní zprávy o zdraví a životním stylu dětí a školáků však vyplývá, že ne všechny druhy tělesné aktivity dětem prospívají. Bylo uváděno, že například fotbal je jedním ze sportů, u kterého je možno vypořádat vyšší výskyt rizikového chování u žáků základních škol. Rizikovým chováním je zde myšleno opakované užívání alkoholu u dětí.

Tato data mne velmi zaujala, a proto jsem se rozhodla věnovat svou práci tomuto tématu čili užívání alkoholu u dětí základních škol se sportovním zaměřením a prevencí jeho užívání.

Celá práce se snaží zachytit a popsat problematiku užívání alkoholu žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením. V teoretické části práce je věnována pozornost jednotlivým faktorům neboli možným příčinám vzniku alkoholové závislosti u dětí.

Rodina, škola, vrstevníci, média, to vše jsou faktory, které svým působením mohou do jisté míry ovlivnit postoje dětí k užívání alkoholu.

Z výše uvedeného vyplývá, že problematika alkoholové závislosti u dětí je problémem, kterému je potřeba se věnovat. Na úrovni rodiny, školy, ale i dalších institucí je otázka preventivního působení na děti často diskutovaným tématem. Proto i v této práci má prevence, její dělení a působení na různých úrovních své místo.

V praktické části práce jsou prezentovány výsledky kvantitativního výzkumu, který je zaměřen na získání informací o užívání alkoholu žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením a také na možnou souvislost mezi jednotlivými sporty a mírou užívání alkoholu u těchto žáků.

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, zda žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením mají zkušenost s užíváním alkoholu. Dílčím cílem je pak porovnat míru konzumace alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením s mírou a typem sportovních aktivit u těchto žáků.

Přínos práce vidím v podání informací vyplývajících z výzkumu odborníkům z oblasti prevence působících na jednotlivých školách a jejich následným využitím při tvorbě minimálních preventivních programů na školách. Další přínos je pro veřejnost laickou i odbornou, která tak má možnost získat ucelené informace o této problematice.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ALKOHOL A ZÁVISLOST NA ALKOHOLU

Pojmy alkohol a alkoholová závislost jsou v současné době stále častěji skloňovány. Od září roku 2012 se zejména alkohol a jeho složení stal ústředním tématem veškerých médií v České republice a to v souvislosti s tzv. metanolovou aférou, která otřásla celou českou společností. Následující podkapitoly jsou těmto pojmům věnovány.

1.1 Alkohol

V chemické terminologii se alkohol označuje jako etanol (etylalkohol) s chemickým vzorcem $C_2H_5 - OH$. Vznik alkoholu je ovlivněn chemickým procesem kvašení ze sacharidů a to buď z jednoduchých cukrů, obsažených v ovoci, nebo z polysacharidů, které nalezneme v bramborech či obilných zrnech. Vyšší koncentrace alkoholu je dosahována destilací. Při neodborně vedených procesech vzniku alkoholu, například při domácí výrobě destilátů, dochází ke vzniku směsi etanolu s nejnižším alkoholem, metanolem (metylalkoholem). Konzumací metanolu pak může dojít k zasažení očního nervu vedoucího k oslepnutí či k metabolickému rozvratu vyvoláním acidózy. (Kalina et al., 2003, s. 151)

O procesu vzniku alkoholu jsme od září roku 2012 získali z médií hodně informací, jak bylo výše uvedeno v souvislosti s tzv. metanolovou aférou. V tomto případě nešlo o proces neodborně vedený, naopak šlo o záměrnou činnost, kdy hlavní aktéři této aféry jedovatý metanol vypustili do oběhu, za účelem vlastního obohacení se. Na základě této události se rozpoutala diskuze o alkoholu, jeho účincích, kontrole volného prodeje na tržnicích, kontrole prodeje alkoholu nezletilým apod. Po měsících, kdy byl alkohol v souvislosti s touto aférou v médiích jedním z ústředních témat, je nyní, dle mého názoru, opět opomíjen.

Záškodná (1998, s. 30) uvádí, že alkohol vzhledem ke svému působení na člověka radíme mezi látky tlumivé, podobně jako barbituráty, které jsou užívány jako antiepileptika, sedativa, hypnotika a anestetika.

1.2 Historie užívání alkoholu

Četné archeologické nálezy svědčí o tom, že alkohol byl vyráběn i konzumován již v dobách historických civilizací. Z počátku byl alkohol používán jako látka, která měla

svůj zvláštní význam při náboženských obřadech. Především víno, bylo považováno za božský dar. (Zášková, 1998, s. 14–15)

Později se alkohol začal používat stále častěji jako oblíbený nápoj. Alkohol byl také používán jako léčivo, což ostatně přetrvává dodnes jak v oficiální farmakologii, tak také v lidové medicíně. (Kalina et al., 2003, s. 151)

Nadměrné pití alkoholu a s ním spojená opilost byla odsuzována a například ve starověké Číně, Indii nebo Egyptě byla trestána veřejnou popravou. K posunu v postojích společnosti k alkoholu došlo ve středověku zejména v Evropě. Rozvoj pivovarnictví a s ním spojená konzumace nápojů s nižším obsahem alkoholu, vedla k větší toleranci mírného pití. Avšak opilství bylo posuzováno jako morální prohřešek, bylo i nadále sankcionováno tělesnými tresty, například hozením do řeky. (Zášková, 1998, s. 15)

Oblibu konzumace piva i medoviny lze zaznamenat i v historii naší země. Komplikace s tím spojené, které následně vyvolaly potřebu mocenského řešení, můžeme zaznamenat již v roce 1039 za vlády Břetislava I. Ten vyhlásil tzv. protialkoholní zákon, který měl výrazně prohibiční charakter a uváděl přísné tresty pro opilce a pro krčmáře, kteří jim nalévají. (Kalina et al., 2003, s. 151)

Výroba alkoholu se postupně modernizovala a rozrůstala. V 80. letech minulého století dochází k rozvoji světoznámých značek destilátů, což je spojeno s rozvojem dopravy a masové výroby lahví. Vlády zemí v Evropě i Americe postupně uvalují na prodej alkoholu daně, omezují provoz lokálů a omezují prodej alkoholu. To vše na základě velkého rozmachu konzumace alkoholu ve společnosti. (Orlíková, © 2009)

Lze konstatovat, že konzumace alkoholu je společností tolerována a alkohol není vnímán jako droga. Česká republika se dlouhodobě řadí mezi státy s nejvyšší spotřebou alkoholu. (Kalina et al., 2003, s. 151).

1.3 Účinky alkoholu

Alkohol vyvolává různorodé účinky v prožívání a chování. Brzy po požití alkoholu je navozen stav spokojenosti, veselosti, snadno se navazují přátelství, člověk je více komunikativní. Tento příjemný duševní stav pak následně vede k nutkání znovu se napít. Pro tyto účinky alkoholu po něm řada lidí sáhne v situacích, kdy se chtějí s přáteli pobavit,

zpříjemnit si večer sklenkou vína, ale také v situacích, kdy potřebují zahnat stres, chmurné myšlenky, kdy se potřebují uvolnit po náročném dni.

Druhá fáze opilosti je příznačná ztrátou sebekritiky, zvyšováním hlasu, hrubostí, netaktností, drzostí, nekontrolovanými projevy, člověk rudne a srdeční tep dosahuje sto tepů za minutu. V této fázi člověk může, ač nerad ublížit svým blízkým, známým, všem těm, se kterými se původně rozhodl prožít klidný večer. I v tomto jsou účinky alkoholu nebezpečné a slova vyřčená v této fázi opilosti se následně berou velmi těžce zpět.

Ve třetí fázi opilosti dochází k těžké akutní otravě alkoholem, dostavuje se únava, spavost, zvracení. Vysoké dávky alkoholu pak mohou vyvolat až bezvědomí. Průběh těchto fází charakterizuje rozmanitost vlivů alkoholu na člověka. Nepříznivý účinek alkoholu trvá po dobu, kdy alkohol koluje v krvi. Avšak i po odbourání alkoholu je výkonnost člověka nižší. Vylučování alkoholu probíhá okysličováním. Významné postavení v metabolismu tak mají játra. Malé množství alkoholu je vylučováno dechem a močí. Část alkoholu kolující v krvi se dostává do mozku, kde ovlivňuje mozkové buňky. Toto ovlivnění se pak projevuje jako opilost. Odbourávání alkoholu a zejména rychlost jakou je alkohol z těla odbouráván, závisí na několika činitelích. Lidé, kteří jsou svalnatější, odbourávají alkohol lépe než lidé obézní, muži lépe než ženy. Svou roli hraje i to, zda byl alkohol požit po jídle či před ním. Část alkoholu se může na potravu v žaludku navázat, což způsobí, že do krve se vůbec nedostane. (Zášková, 1999, s. 30–31)

Děti a dospívající jsou na rozdíl od dospělých náchylnější ke vzniku a rozvoji závislosti na alkoholu. Jejich organismus prochází vývojem, který může být nadměrnou a pravidelnou konzumací alkoholu narušen. U dětí a dospívajících lze vysledovat určitá specifika působení alkoholu na jejich chování, motivaci, zdravotní stav. Nešpor (2011, s. 53–54) uvádí, že závislost na alkoholu se u dětí vytváří mnohem rychleji, to k čemu dospělý organismus potřebuje roky, stihne dospívající řádově i během měsíců. U dětí existuje daleko větší riziko těžkých otrav a to z důvodu nižší tolerance vůči návykové látce. V dospívání je typické, že mladí lidé zkoušejí a riskují ve svém jednání daleko více než dospělí, což se projevuje i při konzumaci alkoholu. Častější jsou pak úrazy nebo násilné příčiny smrti. U dětí a dospívajících závislých na alkoholu je patrné zaostávání v oblasti citového vyžívání a sociálních dovedností, potíže mají tyto mladí lidé také ve vzdělávání, s tím souvisí problémy ve škole, v rodině a v dalších oblastech života. Alkohol narušuje vytváření sítí mozkových buněk, které vede k znevýhodnění těchto dospívajících.

Z hlediska dlouhodobé prognózy jsou výsledky příznivější, než by se dalo očekávat vzhledem k často bouřlivému průběhu závislosti u dospívajících. Tento fakt souvisí s procesem zrání, který je vnímán jako spojenec v léčbě návykových nemocí.

1.4 Vznik a rozvoj závislosti na alkoholu

Vznik závislosti na alkoholu lze velmi dobře popsat prostřednictvím dispozičně-expozičního modelu. Jak uvádí Kalina et al. (2003, s. 152), v podstatě jde o to, že čím výrazněji se uplatňují faktory dispoziční jako je genetika, osobnostní výbava, zdravotní stav, tím méně je nutný podíl expozice (například dostupnost alkoholu, frekvence užívání, kvalita či koncentrace alkoholických nápojů) a naopak čím větší je expozice tím menší dispozice stačí ke vzniku závislosti. Vždy se však jedná o komplexní působení řady faktorů, které se podílejí na vzniku a rozvoji závislosti. Dle mého názoru hraje genetická predispozice velký vliv ve vzniku a rozvoji alkoholové závislosti. Z rozhovorů s pracovníky občanského sdružení Arka, které se věnuje již několik let práci s lidmi závislými na alkoholu, vyplynulo, že řada z jejich klientů, kteří se rozhodli s alkoholovou závislostí bojovat, pocházejí z rodin, kde alespoň jeden z rodičů byl na alkoholu závislý. Tomuto tématu by bylo vhodné věnovat pozornost a vidím, zde také možnost realizace výzkumu.

Škodlivé užívání alkoholu a jeho postupný přechod k závislosti na alkoholu se většinou děje pomalu, nenápadně. Jak uvádí Nešpor (2006, s. 10) bezpečné množství alkoholu pro mnohé lidi neexistuje, protože je stále mnoho těch, pro které je bezpečným množstvím alkoholu nula. Dle starších údajů WHO je za bezpečné množství alkoholu u zdravého dospělého člověka možné považovat asi dvacet gramů 100 % alkoholu za den. Z výše uvedeného nelze usuzovat, že ten kdo požívá alkohol ve větší míře, se stane na alkoholu závislým, ale je jisté, že tuto závislost a jiná onemocnění zvýšenou konzumací alkoholu riskuje.

Škodlivé užívání alkoholu můžeme charakterizovat jako období, kdy dochází k poškození zdraví a již v tomto období může například praktický lékař poznat známky somatického poškození v důsledku nadměrné konzumace alkoholu. Období závislosti na alkoholu je typické změnami, jako jsou postupná ztráta kontroly užívání alkoholu, postupné zvyšování tolerance alkoholu, zanedbávání zájmů. Současně také dochází velmi pomalu ke změnám v myšlení a chování jedince. Tyto změny v myšlení a chování se označují jako

„alkoholické obrany“, jimiž alkoholik zpočátku zakrývá, později vysvětluje a racionalizuje své jednání. Typickým příznakem rozvinuté závislosti jsou tzv. „ranní doušky“, kdy člověk závislý na alkoholu potřebuje odstranit abstinenční příznaky a dorovnat hladinu alkoholu v krvi. Dalším příznakem jsou pak tzv. „okénka“ neboli poruchy paměti. Závislá osoba zpočátku dokáže konzumovat velké množství alkoholu, aniž by budila pozornost svého okolí a působila velmi opile. Postupem času však dochází k výraznému snížení schopnosti metabolizovat alkohol, což znamená, že i velmi malé množství vypitého alkoholu vyvolává u závislého člověka příznaky těžké opilosti. Nejzávažnějším příznakem rozsáhlé závislosti na alkoholu je tzv. „delirium tremens“, což je velmi závažný stav s poměrně vysokou mortalitou. Projevuje se poruchami vědomí, kognitivních funkcí, vizuálními a jinými halucinacemi, bludy, dezorientací, výrazným neklidem, pocením, třesem. Závislost na alkoholu je chronické recidivující onemocnění, které kromě oblasti zdravotní zasahuje i do dalších oblastí lidského života. (Kalina et al., 2003, s. 153–154)

1.5 Definice závislosti na alkoholu

„Člověka závislého na alkoholu bychom mohli definovat jako člověka, kterému požívání alkoholických nápojů zaviňuje trvalý problém v některé oblasti jeho života.“ (Skála, 1987, s. 42)

První definici pijáctví, alkoholismu jako nemoci přináší v 18. století americký psychiatr Benjamin Rush, který ji definuje jako defekt vůle vedoucí k chudobě a zločinu. Tato průlomová definice znamenala důležitý posun od jednostranně morálně orientovaných názorů na alkoholismus k formulaci závislosti na alkoholu jako nemoci. Termín „alkoholismus“ je však připisován švédskému lékaři Magnusu Hussovi, který jej poprvé použil v roce 1849. V roce 1951 začal být alkoholismus považován za medicínský problém a to díky WHO. (Zášková, 1999, s. 15–16; Kalina et al., 2003, s. 151)

1.5.1 Typologie závislostního chování

Na jedince konzumující alkoholické nápoje lze nahlížet podle různých měřítek. Zášková (1999, s. 31) uvádí, že motivace a očekávání účinků alkoholu na lidský organismus jsou kritéria, podle kterých pohlížíme na jedince užívající alkohol jako na abstinenty, konzumenty, pijáky a alkoholiky neboli osoby závislé na alkoholu. Níže uvedená tabulka jednotlivé typy jedinců blíže charakterizuje.

Skupina obyvatelstva	Charakteristika
Abstinenti	Lidé, kteří nepili alkohol nejméně tři roky.
Konzumenti	Nevypijí více než půl litru piva po práci a po jídle 1x denně, hladina alkoholu v krvi nepřesáhne 0,3 promile. Pijí alkohol pro zahánění žízně, pro jeho chuťové vlastnosti, ne však pro účinky na nervový systém.
Příležitostní pijáci	Alkohol v krvi nepřesáhne častěji než 4x ročně 1 promile. Žádají stavy euforie.
Pravidelní pijáci (abuzéři)	Alkohol v krvi přesáhne 1 promile častěji než 4x ročně. Vedle tekutiny a chuti žádají stavy euforie.
Závislí na alkoholu	Zchátralost v tělesné a v duševní oblasti. Od okamžiku, kdy člověk od alkoholu očekává zmírnění jeho potíží, zlepšení nálady, úlevu, odstranění duševního napětí, začíná postupná přeměna pijáka v alkoholika.

Z výše uvedené charakteristiky lze vyvodit, že většina populace spadá do kategorie konzumenti či příležitostní pijáci. Dle mého názoru většina lidí alkohol konzumuje z toho důvodu, že očekávají navození stavu euforie. Zejména pak dospívající, kteří s alkoholem začínají experimentovat, alkohol konzumují pro navození dobré nálady a pocity euforie. Alkohol často odstraňuje zábrany a tím se zvyšuje riziko vzniku úrazů, zejména u dospívajících. U české populace je tradičně nejoblíbenějším nápojem pivo. Také z výsledků studie ESPAD (2012) vyplynulo, že 26 % dotázaných uvedlo pravidelnou konzumaci piva. U dospívajících byla zjištěna také stoupající obliba alkopops, což jsou hotové míchané nápoje s obsahem alkoholu 4 až 7 %, které jsou cílené především na mladé lidi. V roce 2007 bylo ve studii ESPAD uvedeno, že alkopops 6krát a častěji v posledních třiceti dnech pilo 7,3 % chlapců a 7,0 % dívek, výsledky studie ESPAD z roku 2012 prokázaly nárůst – 10,6 % chlapců uvedlo konzumaci alkopops šestkrát a častěji v posledních třiceti dnech a u dívek to bylo 9,3 %. Z těchto výsledků je zřejmé, že alkohol je legální drogou, která má mezi dětmi a dospívajícími stoupající oblibu.

Další pohled na konzumaci alkoholu nabízí například níže uvedená Jellinekova typologie.

„V roce 1960 uveřejnil Jellinek rozdělení typů abúzu podle vnitřních souvislostí a s adekvátním popisem a vysvětlením, a to do 5 základních typů“ (Řehan a Poliaková, 2007, s. 51):

- 1) Typ alfa – tzv. problémové pití, alkohol je v této fázi používán jako prostředek sebemedikace, je používán k potlačení napětí, úzkosti, příznačné je pití o samotě. Většinou není progrese a nedochází k rozvoji závislosti na alkoholu.
- 2) Typ beta – tzv. „společenské pití“, příležitostný abusus alkoholu, lidé pijí, protože pijí také ostatní, dochází k somatickému poškození osobnosti.
- 3) Typ gama – tento typ preferuje pivo a destiláty a bývá označován jako tzv. „anglosaský typ“. Zde již hovoříme o závislosti na alkoholu, typická je progrese konzumace alkoholu, která vede k psychickému a somatickému poškození. Převládá zde psychická závislost na alkoholu.
- 4) Typ delta – označován jako tzv. „románský typ“, který preferuje víno. Převládá somatická závislost nad závislostí psychickou. Člověk konzumující alkohol jej pije denně a udržuje si tak „hladinku“ alkoholu v krvi.
- 5) Typ epsilon – jedná se o tzv. „kvartální pijáctví“, kdy člověk po delší době abstinence je schopen několik dní a týdnů konzumovat alkohol, přičemž se v tomto období vzdaluje své rodině, nedochází do práce, je schopen se i zadlužit. Jedná se o nepřiliš častou variantu závislosti, kterou mohou provázet afektivní poruchy. (Řehan, Poliaková, 2007, s. 51; Kalina, 2003, s. 151–152)

Jiným pohledem na konzumaci a konzumenty alkoholu je diagnostika dle Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN – 10), který říká, že závislost neboli syndrom závislosti je definován takto: „Je to skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislosti je touha brát alkohol.“ (Nešpor, 2011, s. 9–10)

Konečná diagnóza závislosti na alkoholu se stanovuje v případě, že opakovaně během jednoho roku dochází ke třem nebo více jevům jako je:

- **Silná touha nebo pocit puzení** užívat alkohol.

- **Potíže v sebevládní** při konzumaci alkoholu a to zejména pokud se jedná o začátek nebo ukončení konzumace a o množství vypitého alkoholu.
- **Tělesný odvykací stav** alkohol je užíván proto, aby zmínil následky předchozího pití.
- **Průkaz tolerance k účinku látky** – člověk konzumuje větší dávky alkoholu, aby dosáhl stavu, který původně dosáhl konzumací nižší dávky alkoholu.
- **Postupné zanedbávání jiných zájmů či potěšení** – člověk raději konzumuje alkoholu, než aby se věnoval činnostem, které dříve vyhledával.
- **Pokračování v konzumaci** alkoholu i **přes jasný důkaz** toho, že se **projevují následky na zdraví** jedince, např. poškození jater nadměrným pitím, deprese apod. (Nešpor, 2011, s. 10–11)

Dle mého názoru je klasifikace závislostního chování dle výše uvedené Mezinárodní klasifikace nemocí nepřehlednějším „vodítkem“ k tomu, jak identifikovat vznikající problém s užíváním alkoholu u dětí či dospělých.

2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZTAH DĚTÍ K UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU

Během svého života je dítě vystaveno působení řady socializačních činitelů, které více či méně utváří jeho postoje k užívání alkoholu. Mezi ty nejdůležitější řadíme rodinu, školu, média a v neposlední řadě vrstevnické skupiny, které zejména v období dospívání mají na dítě značný vliv. Z pohledu sociální pedagogiky je neméně významným faktorem, který působí na děti, lokální prostředí. Následující podkapitoly jsou právě těmto významným faktorům věnovány.

2.1 Faktory na úrovni lokálního prostředí

Lokální prostředí je jedním z činitelů, který se podílí na utváření osobnosti člověka. Každý člověk je ovlivňován prostředím, ve kterém vyrůstá a žije. Město, vesnice, přírodní podmínky, životní prostředí, ať už neporušené či zdevastované, sousedství, kulturní podmínky dané lokality, to vše lze považovat za součást lokálního prostředí. (Procházka, 2012, s. 122)

„Lokální prostředí je vymezený prostor, ve kterém žije masa lidí, vyznačujících se společným způsobem života. V tomto prostředí probíhají všechny vztahy nebo větší část vztahů mezi osobami, které zde žijí.“ (Klapilová, 1996, s. 37)

Lokální prostředí vykazuje jisté společné znaky, jejichž výčet může být následující:

- malá rozloha, která díky fyzické blízkosti umožňuje realizovat vzájemné kontakty;
- relativní izolace od okolí;
- sousedství neboli sociální vztahy, které vznikají mezi členy společenství;
- velká stejnorodost majetková, profesní, kulturní i etnická;
- identita tradice, zvyklostí, společenské rituály apod. (Klapilová, 1996, s. 37, Wroczyński; In Procházka, 2012, s. 122).

Podle Krause (1998, s. 95) jsou základními typy lokálního prostředí, prostředí městské a venkovské.

Městské prostředí lze považovat za prostředí více anonymní, kde jedinec na jednu stranu pociťuje větší míru intimity, avšak na straně druhé přichází díky tomu o solidaritu či

sounáležitost mezi jednotlivými členy. Život ve městech nabízí větší možnosti v oblasti kultury, relaxace či zábavy, avšak vlivem hektičnosti doby a pracovního vytížení narůstá počet lidí, kteří jsou vůči těmto možnostem pasivní. Nedostatek zeleně ve velkých městech má vliv na často velmi omezené nabídky volnočasových aktivit pro děti a mládež ve městech žijících. Jak říká Procházka (2012, s. 123), několik metrů přírody uprostřed betonu, automobilů a silnic nevytvoří dostatečně mnohotvárné a diferenciované prostředí, které by větším dětem a mládeži dostačovalo. Dle mého názoru v současné době narůstá počet lidí, kteří se snaží trávit víkendy a prázdniny s dětmi mimo město. Tyto výlety jsou však pro mnohé rodiny finančně náročné, proto stále zůstává řada z nich ve městech a společně tráví čas v nákupních centrech, která se stala novodobými cíli rodinných výletů.

Naopak venkovskému prostředí jsou přisuzovány znaky jako skutečně prožívané sousedství se svými pozitivy i negativy; důraz na zachování tradic, zvyklostí a tradičních rituálů spojených s tradicemi církevních svátků jako jsou Vánoce, Velikonoce, masopust a další. Takto trávený společný čas mezi jednotlivými obyvateli vesnice zvyšuje pocit sounáležitosti mezi nimi.

V současné době však dochází k řadě změn jak v prostředí městském, tak venkovském. Lidé, kteří dříve žili v centrech měst, se snaží dostat na periferii města, kde vznikají tzv. satelitní čtvrti. Uměle vzniklá satelitní městečka jsou nepřirozenou formou bydlení. Chybí zde tradiční struktura, prostor pro veřejný život. Historická centra měst, která byla dříve centrem kultury a kde vznikaly vazby k městu a jeho historii, jsou v současné době předmětem zájmu komerčních firem a často jsou pouze předmětem obchodních zájmů. Typickým příkladem je například centrum města Ostravy, kde je vidět, že se z bytových i nebytových prostor vytrácí život, lidé se stěhují pryč a malé obchůdky uvolňují místa velkým nákupním centrům. Procházka (2012, s. 123 – 124) dále uvádí, že také venkovské prostředí prožívá řadu změn. Ruší se malé obchůdky, lidé z vesnic dojíždí na nákupy na periferie měst, kde často stojí velká nákupní centra. Tradiční zemědělská činnost, která měla na vesnicích dlouhá léta výsadní postavení, se vytrácí. Rušeny jsou také malotřídní školy, děti dojíždí za vzděláním do nejbližších měst. Lidé z vesnic dojíždí za prací do měst.

Lokální prostředí významným způsobem poznamenává jeho aktéry, zejména pak děti a mládež. Při práci s dětmi a mládeží je nutno rozlišit, z jakého prostředí vychází. Práce s dětmi žijícími na venkově se bude odlišovat od práce s dětmi, které žijí na městských sídlištích. Výše uvedené znaky lokálního prostředí, ať už se jedná o prostředí městské či

venkovské, mají vliv na utváření osobnosti dítěte. Kraus (1998, s. 99) uvádí následující rozdíly mezi dětmi ve městech a na vesnicích: děti žijící ve městech bývají adaptabilnější, samostatnější, odbojnější, ale také méně sebekritické a disciplinované, ve městech mají děti více kontaktů, ale méně osobních styků, i když v současné době již není tento rozdíl tak markantní, dá se stále říci, že lidé žijící na venkově jsou konzervativnější, vzdělání u dětí z měst bývá vyšší, i když i zde se rozdíly postupně stírají. Rozvoj osobnosti dítěte do značné míry ovlivňuje také úroveň společenského a kulturního života. V neposlední řadě je pro dítě důležitá nabídka sportovních a volnočasových aktivit, což zejména pro dospívající chlapce hraje důležitou roli. Činnost různých sportovních klubů je ve své podstatě lepší na vesnicích, neboť ve městech ve velké většině bývá jejich činnost zaměřena především na výkon, což do značné míry omezuje možnosti zapojení všech dětí. Jinak samozřejmě nabídka sportovních příležitostí je větší ve městech. Venkovské prostředí naopak nabízí pobyt v přírodě, což nevyčleňuje žádné z dětí a pro děti bývá tato forma pohybu daleko přirozenější. (Kraus, 1998, s. 99–100; Procházka, 2012, s. 124–25)

2.2 Faktory na úrovni rodiny

Rodina i přes veškeré změny, kterými v posledních letech prochází, zůstává pro dospělé jedince i pro děti významným socializačním činitelem. V prostředí rodiny dochází k předávání mezigeneračních hodnot a zkušeností, k vzájemnému sdílení, reprodukci života. Rodinné prostředí lze vnímat jako celek, který poskytuje bezpečný prostor pro jedince v něm žijícím.

Chaloupková (© 2008) uvádí, že ke změnám ve struktuře rodin dochází postupně od 90. let. Děti se stále častěji rodí nesezdaným – kohabitujičím rodičům a narůstá akceptace rodin tvořených osamělou matkou s dítětem či dětmi. Tradiční model rodiny je tímto nabourán a dochází tak k postupné přeměně ve struktuře rodin.

Nezanedbatelný podíl na změnách ve struktuře rodin má také zvyšující se rozvodovost, která každým rokem stoupá. Období, kdy k rozvodu dochází, je spojeno s psychickým vypětím, stresem, dochází k frustracím důležitých lidských potřeb. Toto období má vliv na všechny účastníky, zejména na děti. Delaroche (2000, s. 71) říká, že některé děti, prožívají rozvod tak, jako by je rozřezávali napůl. Tento jejich pocit vyplývá z přesvědčení, že pocházejí stejnou měrou z každého z rodičů. Naopak jsou i takové děti, které říkají, že si rozchod rodičů přejí.

Děti trpí nejen rozchodem rodičů, ale také přetrháním vztahů v širší rodině. Dochází k narušení zázemí, které dítěti dávalo pocit bezpečí a jistoty. Nepřítomnost jednoho z rodičů, nejčastěji se jedná o otce, lze vnímat jako rizikový faktor, který u chlapců znamená absenci vzoru pro identifikaci, u dívky pak absenci modelu mužského chování. Děti obou pohlaví pak postrádají druhou rodičovskou autoritu a druhou rodičovskou oporu. Následkem těchto ztrát pak dítě může hledat alternativu k rodinnému prostředí, prostřednictvím rozličných part, hrozí riziko rozvoje závislosti na alkoholu či jiného patologického chování. (Matějček, Dytrych, 2002, s. 39–53; Matoušek, Kroftová, 2003, s. 45)

Jedním z důležitých „úkolů“ rodiny je reprodukce. Funkce biologicko-reprodukční je tak jednou z funkcí, které rodina plní. V současné době i zde zaznamenáváme změny, a to v poklesu porodnosti, odkládání rodičovství do pozdějších let či změnám v plánování počtu dětí. Jak říká Kraus (2008, s. 81) řada rodin plánuje pouze jedno dítě. Důvody pro tyto změny jsou různé. Mezi nejčastější patří nastartování a realizace kariéry u obou rodičů, zejména pak u mladých matek. Ekonomické důvody, mezi které patří především finanční zajištění, vybudování určitého životního standardu a zajištění vlastního bydlení. Z výše uvedených důvodů řada mladých lidí odkládá narození prvního potomka do pozdějších let, neboť dítě se může jevit jako určitý zásah do budování vlastní kariéry, do struktury volného času. Jedním z důvodů je také současný stav společnosti, kdy mladí lidé vnímají narůstající krizi ve společnosti jako jeden z důvodů, proč nepřivést dítě do současného světa.

Mezi další funkce rodiny řadíme funkci sociálně-ekonomickou, socializačně-výchovnou, ochrannou, funkci emocionální a v neposlední řadě by rodina měla poskytovat prostor pro relaxaci a společnou zábavu.

Pokud všichni členové rodiny dokáží všechny výše uvedené funkce uspokojivým způsobem zajistit, pak hovoříme o normálně fungující rodině. V případě, kdy dochází k opakovaným situacím, kdy je některá z funkcí nedostatečně zajištěna, může to značit rozvoj určité dysfunkce v rodině. Například při nadměrném pracovním vytížení rodičů nebo jejich přetížením v důsledku řešení vlastních problémů, dochází k upnutí dítěte na některou z vrstevnických part, dítě se svěřuje svým kamarádům se svými pocity a stále častěji tráví volný čas mimo domov. Rozvoj závislosti v těchto situacích není ničím neobvyklým. (Kalina et al., 2003, s. 141)

Pro zdravý rozvoj dítěte jsou podstatné vzájemné vztahy v rodině. Jedná se o vztahy mezi rodiči a také mezi rodiči a jejich dětmi. S utvářením těchto vztahů úzce souvisí funkce socializačně-výchovná, funkce emocionální, ale také úkol rodiny zajistit prostor pro relaxaci a zábavu. V případě, kdy dojde k narušení vzájemných vztahů v rodině, lze předpokládat, že rodina tráví pohromadě méně času a tím je ohrožen pocit bezpečí a citové jistoty, který je pro jednotlivé členy rodiny důležitý.

Ve výchově dětí uplatňují rodiče prvky výchovných stylů, kde významnou roli hraje rodičovská autorita. Přílišné uplatňování této autority vede u dětí k negativním reakcím. Je ovlivněno sebehodnocení dítěte, sníženo sebevědomí a sebedůvěra. Takové dítě snadněji podléhá vlivu vrstevnických part a následnému rozvoji rizikových forem chování. Tento styl výchovy je v řadě odborných publikací označován jako styl autoritativní.

Opakem autoritativního stylu výchovy je styl, v němž má dítě velkou volnost. Důraz je kladen na jeho samostatnost a svobodu rozhodování. Rodiče jsou často k dětem velmi shovívaví někdy až lhostejní. Tento styl výchovy bývá označován jako laissez-faire neboli volná výchova.

Jako nejvhodnější výchovný styl bývá označován demokratický styl výchovy, kde rodiče představují pro děti přirozenou autoritu. Vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi jsou postaveny na vzájemné důvěře, respektu, dochází ke sdílení pocitů mezi členy rodiny.

Z výše uvedeného vyplývá, že absence přirozené autority v rodině nebo naopak příliš velká autorita jednoho z rodičů, chybějící soudržnost nebo chybějící citové vazby mezi jednotlivými členy, neschopnost vyjadřovat pocity, to vše lze vnímat jako rizikové faktory na úrovni rodiny, které ohrožují dítě a následně mohou vést k rozvoji patologického chování u dětí. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 49)

O dalších rizikových faktorech na úrovni rodiny, které mohou vést ke vzniku a rozvoji alkoholové závislosti u dětí hovoří také Nešpor (2011, s. 80–85) a řadí zde jakoukoliv neléčenou či nezvládanou návykovou chorobu u rodičů, duševní onemocnění rodičů či jiné závažné onemocnění v rodině. Rodina však podle něj vykazuje i řadu projektivních – ochranných faktorů před vznikem závislosti u dětí. Jak bylo výše uvedeno výchova vedoucí k dialogu mezi rodiči a dětmi, podporující zdravý vývoj dítěte, poskytnutí pocitu bezpečí a jistoty na úrovni rodiny, to vše lze vnímat jako faktory, které mohou děti před návykovými nemocemi ochránit.

2.3 Faktory na úrovni školy a školního prostředí

Po rodině je škola druhým nejvýraznějším socializačním činitelem, který hraje důležitou roli v životě dětí.

Procházka (2012, s. 127) hovoří o školním prostředí jako o prostředí, které má výchovnou a socializační možnost působení na děti, ale je také prostředím, ve kterém se mohou vyskytovat negativní sociální jevy.

Škola plní stejně tak jako rodina řadu funkcí. Jak uvádí Klapilová (1996, s. 39) nejvýznamnější funkcí školy je funkce socializační. Prostřednictvím učitelů i dalších výchovných pracovníků ve škole, prostřednictvím vrstevníků a skupin, které ve škole vznikají, si děti utváří svůj sebeobraz. Děti si utváří názory na své spolužáky, kamarády, učitele a další osoby a začínají se názorově vyhraňovat vůči těm, které pro ně nejsou přijatelné.

Ve školním prostředí hraje významnou roli učitel, který prostřednictvím známek, pochval či slovních hodnocení ovlivňuje formování sebehodnocení dítěte. Učitel je žáky vnímán jako autorita, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 75)

Se socializační funkcí školy úzce souvisí funkce výchovná, jež má za cíl rozvíjet celkovou osobnost dítěte. Posláním výchovné funkce je působit na rozvoj emotivních a konativních složek. „Jako zásadní se jeví vyzbrojit mladé lidi silou nepodléhat nejrůznějším nástrahám, větší zodpovědností za jednání své i druhých a posilovat v mladé generaci altruistické tendence a solidaritu.“ (Kraus, 2008, s. 102)

Škola plní i řadu dalších funkcí. Klapilová (1996, s. 39) hovoří o těchto následujících funkcích: personalizační, kvalifikační a integrační.

Výše uvedený výčet rozšiřuje Kraus (2008, s. 103) o funkci poradenskou, rekreační a selektivní.

Prostřednictvím všech výše uvedených funkcí působí škola na žáky a zároveň působí na utváření vzájemných vztahů mezi všemi aktéry, kteří se na školním dění podílejí.

2.3.1 Klima školy

Velmi důležité pro úspěšné fungování školy a naplňování výše uvedených funkcí je takzvané klima školy. V klimatech jednotlivých škol se odráží vzájemné mezilidské vztahy mezi všemi aktéry, kteří ve škole působí. Zejména vztahy mezi učiteli a žáky, mezi učiteli navzájem a také vztahy mezi žáky v jednotlivých třídách. Jak uvádí Čapek (2010, s. 214–215) spokojenost všech, kteří se na chodu školy podílí, a kteří jsou účastníky vzdělávacího procesu, stojí výš než kterýkoliv jiný indikátor kvality. Když vzdělávání zajistí spokojenost zúčastněných, pak i výše uvedené kvality zajistí.

„Školní sociální klima je multifaktoriální jev, zahrnující sociální vztahy učitelů a žáků navzájem, organizační rámec celé instituce, jasnost vymezení práv a povinností učitelů i žáků, vztah ke školní práci i způsoby jejího hodnocení.“(Klapilová, 1996, s. 40)

Z výše uvedeného vyplývá, že atmosféra, která je utvářena vzájemnými mezilidskými vztahy mezi jednotlivými aktéry působícími na školách, je důležitým faktorem, který může sehrát svou úlohu při případném rozvoji závislosti na alkoholu u dětí. O klimatu na školách hovořil dne 10. dubna 2013 v pořadu HydePark České televize také stínový ministr školství, mládeže a tělovýchovy, senátor Marcel Chládek. Dle jeho názoru je důležité nastartovat celospolečenskou diskuzi na toto téma napříč politickým spektrem. Lidově řečeno, klima/atmosféra školy je často důležitější než neustálé testování a stresování učitelů i žáků. Z mého pohledu je potřebné, aby se do utváření klimatu škol aktivně zapojili také rodiče, což se v současné době příliš neděje. Není to pravidlem, ale ve většině případů, rodiče se školou nespolupracují nad rámec školních povinností. Fungování pomyslného trojúhelníku škola, rodina, žák v současné době selhává. Změna myšlení všech, kteří jsou v tomto pomyslném trojúhelníku zmíněni, je běh na dlouhou trať. Tato změna by měla souviset se změnou v myšlení celé společnosti ve vztahu k učitelské profesi. Prestiž této profese je nutné znovu vybudovat a učitele patřičně ocenit.

Na utváření vztahů ve škole má také vliv styl a úroveň vedení celé instituce. Nejedná se zde pouze o vedení z pozice ředitele organizace, neboť ve školách jsou řídicími pracovníky všichni výchovní pracovníci, protože každý z nich se podílí na utváření klimatu ve své třídě či skupině dětí. Kraus (2008, s. 107–109) tyto vztahy rozděluje na vztahy formální neboli oficiální a vztahy, které vznikají nahodile, spontánně – vztahy neformální.

Jiní odborníci naopak tvrdí, že ředitel má výsadní postavení při tvorbě a vlivu na utváření klimatu školy. Čapek (2012, s. 156–157) říká, že ředitelé mají řadu pravomocí, kterými mohou ovlivnit chod školy a pozitivní klima. Pozice ředitele není jednoduchá, neboť na jedné straně je to on, kdo povzbuzuje a motivuje učitele a žáky laskavostí a trpělivostí a na straně druhé je to on, kdo rozděluje učitelům peníze. Tímto přerozdělováním peněz, tak učitelům ukazuje, co pro něj je a naopak není ve škole důležité. Přerozdělování peněz ve školách tedy ovlivňuje pracovní spokojenost učitelů a tedy i klima školy výrazným způsobem. V současné době jsou platy učitelů aktuální otázkou politické reprezentace naší republiky, probíhají debaty na toto téma a snahy o změny v působnosti resortu školství jsou zřejmé. Funkce ředitele školy nespočívá pouze v přerozdělování finančních prostředků, ale také v každodenním jednání s lidmi.

„Ředitel sledující hlavně statistické výkazy, zápisy ve třídních knihách, přehledové tabulky a finanční normativy přestává být oporou jak pro učitele, tak pro rodiče. Působí možná jako úspěšný administrátor, pedagogickým pracovníkem však zůstal už jen ve smyslu předpisů.“ (Jedlička, 2011, s. 19)

Klima školy ovlivňují také materiální podmínky. Klapilová (1996, s. 40) uvádí následující výčet materiálních podmínek: budovy škol, materiální a technické vybavení jednotlivých učeben, učební pomůcky, světelné a tepelné podmínky, vybavenost školních jídelen, družin a prostorů pro zábavu či relaxaci žáků i výchovných pracovníků jednotlivých škol.

2.3.2 Osobnost učitele a jeho sociální kompetence

„Sociální klima školy a třídy závisí na pedagogické kompetenci jednotlivých učitelů, jež je součástí jejich sociálních kompetencí.“ (Klapilová, 1996, s. 40)

Sociální kompetence učitele jsou spojeny s jejich sociální zralostí. Sociálně zralý učitel je schopen citlivě vnímat potřeby svých žáků, být posluchačem, který dokáže naslouchat a podporovat žáky, podílí se na utváření pozitivního klimatu třídy i školy, je kooperativní, taktní, tolerantní, má schopnost konstruktivně řešit konflikty. Mezi sociální kompetence učitele lze zařadit i některé prvky sociální práce jako je práce s dětmi ze sociálně znevýhodněného prostředí a porozumění těmto dětem a situacím, ve kterých se nachází, práce s dětmi s výchovnými problémy, ať už se jedná o záškoláctví, šikanu či různé druhy závislostí a podobně. (Klapilová, 1996, s. 40–41; Bakošová, 2008, s. 127–128)

Autorita učitele může ovlivnit třídní kolektiv pozitivně, ale i negativně, což má úzkou souvislost se sociální zralostí učitele.

V případech, kdy je uplatňována mocenská pozice učitelovy autority, kdy učitel prostřednictvím známek, poznámek v žákovských knížkách či poznámek utroušených během vyučování na adresu dítěte, zřetelně preferuje či zatracuje některé děti, napomáhá tak vědomě či nevědomě k nepříznivému vývoji sociálního klimatu ve třídě, což může mít za následek utváření asociálních part uvnitř třídy, k rozvoji šikany a dalších sociálně patologických jevů uvnitř třídního kolektivu. (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 75–76)

Ve výše uvedených příkladech může svou roli hrát tzv. zkreslování vnímání na základě výchozího dojmu, což znamená, že učitel nevnímá žáka nezaujatě, ale naopak zkresleně pod vlivem efektu primárnosti. Jak říká Helus (2011, s. 204–207) učitelovo vnímání žáka tak může být ovlivněno pozitivně či negativně, kdy vztah mezi učitelem a žákem se stává vztahem poškozujícím. V těchto souvislostech pak hovoříme o krocích vzestupné či sestupné interakční spirály. V případě sestupné interakční spirály, učitel nabývá výchozího dojmu, že žák je neschopný. Důsledkem toho se orientuje na žákovy slabé stránky, na jeho neúspěchy a dostatečně ho nemotivuje k lepšímu výkonu. Učitel je vzhledem ke klesající motivaci žáka stále více utvrzován ve svém názoru, že žák „za nic nestojí“. Takto demotivovaný žák rezignuje, přestane se snažit a učitel nad tím „láme hůl“. Reakcí žáka je chození za školu, zlobení a další propad ve školním prospěchu. Učitel důsledkem předchozího generalizuje negativní názor na žáka a konflikt se dále stupňuje. V případě vzestupné interakční spirály je vývoj opačný. Výchozí učitelův dojem je, že žák je nadaný, orientuje se na jeho úspěchy, žák je ve výhodě a zažívá úspěch, narůstá tak pravděpodobnost jeho úspěšnosti. Učitel takového žáka nadále motivuje a je utvrzován, že žák je dobrý a schopen dosáhnout ještě lepších výsledků. Vzájemná spolupráce mezi učitelem a žákem se upevňuje a žák má větší šanci se dále zlepšovat.

Přirozená autorita učitele je nejvhodnější variantou, jak lze příznivě působit a rozvíjet pozitivní klima třídy a zároveň i školy. Osobnostní předpoklady k výkonu učitelské profese jsou z výše uvedených informací pro výkon učitelské praxe velmi důležité. Osobní motivovanost, pružnost, schopnost kontrolovaně vyjadřovat své pocity a dávat prostor pro vyjádření pocitů ostatních, ochota podílet se na spoluutváření pozitivního klimatu školy, jsou podle Procházky (2012, s. 128 – 129) základní předpoklady přirozené autority učitele.

Učitel působí na žáky nejen tím, jaké poznatky jim předává, ale také tím jak on sám se chová.

2.3.3 Spolupráce školy s vnějšími institucemi

Kraus (2008, s. 110–111) hovoří o trojím charakteru spolupráce školy s ostatními institucemi. Jedná se o formální, spontánní a systematický charakter spolupráce.

O formálním charakteru spolupráce hovoříme v případech, kdy je naplňováno požadované minimum, například sponzorství či vykazování spolupráce školy a jiných institucí.

Spontánní charakter vyplývá již ze samotného názvu, jedná se o pořádání různých akcí, úpravy školy a podobně.

Poslední systematický charakter přináší největší efekt v působení na děti a mládež.

Spolupráce rodiny a školy se stává ústředním tématem mnohých odborníků. Škola je v současné době koncipována jako otevřená instituce, která má zájem o spolupráci s rodiči i místní komunitou (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 73). I přes tyto snahy existují mnohé bariéry, které vzájemné spolupráci škola-rodina brání.

Otázka, která se zde nabízí, zní: „Jak získat rodiče ke spolupráci?“ Čapek (2010, s. 26–27) nabízí následující doporučení: profesionalitu, vhodnou komunikaci s rodiči, optimismus a pozitivní postoj a v neposlední řadě vstřícnost. O profesionalitě učitele hovoříme v případech, kdy učitel svými postoji a otevřeným přístupem k žákům, ovlivňuje jejich snahu ve vyučování, aktivizuje je a motivuje k dosahování lepších výsledků. Takto nepřímo působí i na rodiče žáků, což pozitivně ovlivňuje klima celé třídy. Profesionalitu učitele lze pozorovat i v míře zapojení rodičů do života třídy. Učitel předává rodičům informace o jejich možném zapojení do výuky, o neformálních aktivitách třídy, ujasňuje rodičům jejich práva i povinnosti. Rodiče je potřeba do života školy zapojit mnohem více, než je v našich podmínkách běžné.

Z této učitelovy profesionality pak vyplývá i vhodný způsob komunikace s rodiči, jejímž cílem by mělo být dobro žáka, které je oboustranné – učitel i rodič. Při rozhovorech s rodiči je vhodné předkládat nejen klasifikaci žáka, ale také vlastní postřehy, výtvary žáka či různá sociometrická šetření, která ve třídě proběhla. Rozhovory s rodiči by měly být vedeny pozitivně, tak aby rodič poznal opravdový zájem učitele o žáka. „Rodiče musejí mít jistotu, že to myslíte s jejich dítětem dobře.“ (Čapek, 2010, s. 26) Velmi důležité je, aby učitel byl

k rodičům vstřícný, měl pochopení pro individuální rodinné problémy a v případech, kdy dochází u žáků ke studijním problémům, dokázal rodičům podat přesné informace a radu či pomoc, jak je možné nastalou situaci společně řešit. Třídní učitel by měl vědět, jak na tom děti jsou, zda v rodinách nedochází k zásadním krizím.

Ve skutečnosti však k této spolupráci často nedochází. Rodiče jsou velmi zaneprázdnění vlastní prací a problémy s ní spojené, pohlcují jejich veškerý čas. Dle mého názoru, je budování vzájemného vztahu mezi školou a rodiči, který je založen na rovnocenném – partnerském přístupu zatím ve fázi vývojové. Což nevylučuje výjimky, kdy aktivní spolupráce škola – rodina již existuje a funguje a lze tedy hovořit o tom, že tento vztah již přešel do fáze realizační.

Velkou tradici má spolupráce školy a lokálního prostředí v Polsku, kde je tato činnost označována jako „Szkola otwarta“. Její specifika spočívají v uplatňování pečovatelsko-výchovné funkce, v péči o vyrovnávání zaostávajících, kompenzaci nedostatků rodinného prostředí a to zejména organizováním volného času dětí. Důraz je kladen na rozvoj spolupráce s místním prostředím i rodinami, mimoškolními výchovnými institucemi, škola zde plní roli koordinátora. V neposlední řadě je škola vnímána jako centrum osvěty. (Jakowicka, 1979; In Kraus, 2008, s. 111)

2.4 Vrstevnické skupiny a jejich působení na své členy

Vrstevníci hrají v dětství a dospívání významnou roli v životě každého jedince. Díky těmto vrstevnickým skupinám, mají děti možnost realizovat utváření vlastního já, které zejména v období dospívání prochází dramatickými zvraty. Podle Matouška a Kroftové (2008, s. 81) se tak na prahu dospělosti vrstevnická skupina stává nejvýznamnější referenční skupinou, která svým vlivem zastiňuje skupiny ostatní.

Pokud se zaměříme na hlavní znaky sociální vrstevnické skupiny lze hovořit o následujícím.

Každý člen skupiny má své postavení, kterému odpovídá jeho role ve skupině – uspořádaná sounáležitost členů skupiny. Ve skupině existuje určitý řád, který může být volný, avšak v případě, kdy někdo tento řád poruší, jde o situace velmi zřejmé a vyvolávající nevoli ostatních členů. Každá sociální skupina sdílí společné hodnoty a cíle. Ztotožnění se s cíli, které jsou ve skupině preferované, znamená pro jedince postupovat od počátečního

přítakávání k přijetí vnějších znaků, které jsou pro tu danou skupinu typické. Například nastává změna v oblékání či experiment s návykovými látkami pod tlakem vrstevníků ve skupině.

Dále ve skupinách existuje tzv. skupinová identita, která je vyjádřena prožitkem MY, který váže členy skupiny dohromady.

Posledním znakem sociálních skupin je jejich soudržnost, což znamená, že členové skupiny posilují vzájemné vztahy a sepjetí tím, že se vymezují vůči skupinám jiným. Všechny tyto znaky sociálních skupin vykazují také skupiny vrstevnické. (Helus, 2011, s. 214; Procházka, 2012, s. 119–120)

Z výše uvedeného vyplývá, že prostředí vrstevnických skupin značně ovlivňuje socializaci dítěte či dospívajícího. Jak uvádí Kraus (2008, s. 90) prostřednictvím vrstevnických skupin probíhá základní socializace. Vrstevnické skupiny mohou působit na své členy pozitivním, ale i negativním způsobem. Vzhledem k tomu, že činnosti těchto skupin probíhají především ve volném čase dětí, tím kdo hraje důležitou roli v regulaci času stráveného v těchto skupinách, by měla být rodina. Rodič může svým pedagogickým působením na tyto skupiny účinně působit, intervenovat, poskytnout radu či nabídnout pomoc, ovšem až poté, co je touto skupinou přijat do svého kruhu.

U dětí, kterým schází rodičovský dohled, rodiče nemají přehled o tom, kde a s kým jejich dítě tráví volný čas, v rodinách neexistují jasná pravidla, riziko negativního působení vrstevnické skupiny stoupá. Stejně tak dítě, které vyrůstá ve funkční rodině, může cítit negativní vliv vrstevnické skupiny. Je pod tlakem obstát v očích vrstevníků, jako někdo, kdo sdílí hodnoty skupiny a je jejím platným členem. Matoušek a Kroftová (2003, s. 83) říkají, že pro některé děti může být značně frustrující vyhovět jak rodičům, tak skupině vrstevníků. U dětí, které nemají podporu rodiny, bude touha po přijetí vrstevnickou skupinou silnější než u dětí z rodin funkčních. Na tyto děti má velký vliv vůdce party, který si je vědom svého postavení ve skupině, čehož může zneužívat. Jedlička (2011, s. 165) uvádí, že v těchto skupinách je velký tlak na její jednotlivé členy. Ti jsou velmi častou konfrontováni s nabídkou konzumace alkoholu, tabáku či jiných drog.

2.5 Média a jejich vliv na utváření postojů dětí ke konzumaci alkoholu

Média, mezi která řadíme tisk, rozhlas, televizi a v současné době také internet patří k prostředkům vzdělávání, výchovy a socializace jedince.

Média plní řadu funkcí, mezi hlavní jak říká Kraus (2008, s. 127–128) patří funkce informativní, jejíž hlavním úkolem je zprostředkování informací a rozšiřování poznání. Mezi další funkce patří funkce formativní, komunikativní a rekreativní, přičemž funkce formativní má za cíl působit na postoje adresáta, což může vyvolávat různorodé reakce. V případech, kdy některá média, například rozhlas nebo televize, zařazují do svého vysílání určitá témata, zatímco jiná zůstávají opomíjena, mohou tak postoje jedinců ovlivňovat.

Značný vliv mají média zejména na děti a dospívající. Podle Procházky (2012, s. 151) hraní her prostřednictvím PC, internetu, sledování televize, může stejně tak jako zneužívání psychoaktivních látek vést ke škodlivým následkům. Jedná se o somatické potíže jako je bolest zad, bolest hlavy, ztráta přátel, zanedbávání opravdových mezilidských vztahů a preferování komunikace a vztahů s lidmi na internetu.

V současné době má na děti a dospívající, dle mého názoru, značný vliv „fenomén facebook“. Dalo by se říci, že u dětí a dospívajících platí pravidlo, kdo není na facebooku, jakoby nebyl. Komunikace, která prostřednictvím této a jiných sociálních sítí mezi dětmi probíhá, je často omezena na zkratky či jednoslovná vyjádření. Dětem, které jsou omezeny pouze na komunikaci po síti, pak může činit problémy navazování mezilidských vztahů. I pouhé zazvonění u dveří kamaráda, pak může být problém, který dětem působí stres. Nehledě k rizikům, do kterých uživatelé sociálních sítí vstupují tím, že ztrácí soukromí, děti mohou být ohroženy trestnou činností jiných osob. I zde by pak neměl chybět dohled rodičů. Zkráceně by se dalo říct, že sociální sítě mohou být dobrý sluha, ale špatný pán stejně tak jako další média, například televize.

Vlivem televize se také zvyšuje vliv reklamy, která na děti během vysílání působí. „Školáci, kteří jsou vystaveni současným marketingovým a reklamním kampaním na alkohol, pijí alkohol o 50 procent častěji a mají o 36 procent častěji v plánu pít jej v nejbližší budoucnosti, než jejich vrstevníci, kteří jsou tohoto vlivu ušetřeni.“ (Zábranský, © 2007)

Reklama se tak stává nástrojem masové manipulace. Média však ovlivňují postoje a názory jiných také prostřednictvím tzv. názorových vůdců. Jedná se o jedince, kteří ovlivňují

druhé lidi v jejich názorech a rozhodování v neformálních osobních kontaktech. Ve skupinách dětí jsou tyto názorové vůdci uznávanými autoritami a mohou tak snadněji ovlivňovat postoje dětí například k užívání alkoholu. (Kraus, 2008, s. 128; Burton a Jiráček, 2001, s. 350–351).

„Klíčem k pochopení každého média není, co to médium samo o sobě dělá nám, ale jakým způsobem s ním nakládáme my. A východiskem k jakémukoli rozumnému zacházení s médiem je, zda se v něm vůbec orientujeme.“ (Blažek, 1995, s. 61; In Kraus, 2008, s. 129)

3 PREVENCE

„Sociální prevence znamená předcházení potencionálnímu ohrožení sociálně patologickými jevy a ochranu před nimi.“ (Kraus, 2008, s. 148)

Miovský et al. (2010, s. 23) uvádí, že pojem sociálně patologické jevy je v současné době nahrazován pojmem rizikové chování. Termín sociálně patologické jevy je dle jeho slov pro školní prevenci překonaný, neboť klade příliš velký důraz na skupinovou/společenskou normu a je podle něj stigmatizující. Za vzorce rizikového chování lze považovat soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky můžeme ovlivňovat preventivním působením a které lze vědecky zkoumat. Mezi rizikové chování na školách se řadí šikana, násilí ve školách, záškoláctví, užívání návykových látek a nelátkové závislosti jako je gambling, závislost na PC hrách, vandalismus, rasismus, intolerance. Za prevenci rizikového chování lze považovat intervence výchovného, zdravotního, vzdělávacího a sociálního typu, které směřují k předcházení či rozvoji rizikového chování nebo pomáhají řešit důsledky tohoto chování.

Na prevenci lze nahlížet z různých hledisek, podle kterých následně dělíme prevenci do jednotlivých skupin.

3.1 Rozdělení prevence

Základní dělení prevence spatřuje například Kraus (2008, s. 148) v dělení na primární, sekundární a terciární prevenci.

Primární prevence má za úkol předcházet rizikovému chování v situacích a prostředích, kde tyto jevy ještě nenastaly.

Sekundární prevence zahrnuje působení na osoby (děti a mladistvé), na které je pohlíženo jako na osoby rizikové nebo působení na děti a mladistvé, kteří již s některou z návykových látek experimentují.

Cílem terciární prevence je zabránění recidivě například ve formě rozdávání injekčních stříkaček uživatelům drog, či předcházení zdravotnímu a sociálnímu poškození z užívání drog, které by mohlo být trvalé. Do terciární prevence lze také zahrnout práci s osobami, které již prošly léčbou a nyní se snaží abstinovat.

Jiné rozdělení prevence nabízí například Ústav pro lékařství americké akademie věd, který rozděluje prevenci na všeobecnou, selektivní a indikovanou. Tímto dělením je nahrazován výše uvedený systém dělení prevence na primární, sekundární a terciární prevenci.

Všeobecná prevence je tak zaměřena na celou populaci, může se také jednat o celou školu, o místní komunitu, městskou čtvrť a podobně. Cílem všeobecné prevence je působit na mladé lidi tak, aby nezačali brát návykové látky. Patří zde i školní protidrogová prevence.

Selektivní prevence se zaměřuje na osoby, u nichž je zvýšené riziko užívání návykových látek. Příkladem selektivní prevence může být mimoškolní program pro děti, které mají problémy s chováním.

Indikovaná prevence se zaměřuje na jedince, u kterých hrozí riziko rozvoje závislosti. (McGrath et al., 2006, s. 14–15)

Kraus (2008, s. 148) hovoří i o dalších možných děleních sociální prevence. Rozdělení je následující: plošná v rámci celé společnosti, skupinová prevence zaměřená na určité skupiny společnosti například děti a mládež a individuální prevence, zaměřená na práci s konkrétním jedincem.

V neposlední řadě lze sociální prevenci dělit na prevenci specifickou a nespecifickou. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti uvádí ve své publikaci *Zastřeeno na drogy* (2007, s. 2–3), že nespecifickou primární prevencí se rozumí aktivity, které podporují zdravý životní styl a nemají přímou souvislost s užíváním návykových látek. Nespecifická prevence zahrnuje programy volnočasových aktivit, které jsou realizovány prostřednictvím sportovních činností a zájmových kroužků. Specifická prevence se nadále dělí na prevenci všeobecnou, selektivní a indikovanou, jak již bylo výše uvedeno.

3.2 Preventivní působení na úrovni rodiny

Rodinné prostředí a vliv jejích členů na utváření postojů dětí k užívání alkoholu je nedílnou součástí primární prevence. Rodina má značný podíl na tom, jak děti budou ke konzumaci alkoholu přistupovat, jak jej budou vnímat.

Děti se již od útlého věku setkávají s alkoholem především na rodinných oslavách, rituál přiřukávání nesmí chybět při oslavách významných svátků, jako jsou Vánoce, Velikonoce či příchod Nového roku. Děti velmi citlivě vnímají to, zda rodiče pijí sklenku vína k večeři

občas nebo pravidelně ve větším množství nebo to, že se vracejí z večírků značně pod vlivem alkoholu.

Atmosféra, která v rodinách panuje, je pro zdravý vývoj dítěte velmi důležitá. Dle mého názoru, v rodinách, kde panuje otevřená a přátelská atmosféra, nabízející dětem prostředí důvěry snižuje riziko vzniku alkoholové závislosti u dětí. Naopak atmosféra strachu, nedůvěry a nejistoty riziko vzniku závislosti na alkoholu u dětí zvyšuje.

Rosenbaum (© 2007, s. 25–30) uvádí pět kroků, které mohou poskytnout rodičům pomoc při hledání odpovědi na otázku, co dělat a jak s dětmi hovořit o nebezpečí vyplývajících ze zneužívání alkoholu a jiných drog. Naslouchat, učit se, jednat, vést a pomáhat pět kroků jak vytvořit v rodině zdravější prostředí.

Utvářet prostor pro vzájemnou komunikaci a vyjadřování pocitů jednotlivých členů rodiny je nelehkým úkolem zejména dospělých členů rodiny tedy rodičů. Rodič dává dítěti najevo, že mu záleží na tom, co dítě říká a prožívá. Důležité je sledovat neverbální projevy u dětí – pláč, tón hlasu a podobně, rodiče často instinktivně vycítí, co jim dítě chce dát najevo. Nejcennější je, pokud dítě přijde samo s žádostí o radu, v takových případech padnou rady rodičů na úrodnou půdu. Naslouchání a povzbuzování dětí k vyjádření jejich názorů je mnohdy nelehkým úkolem rodičů.

Dalším úkolem pro rodiče je získávat odborné informace o účincích alkoholu i jiných drog. Děti často mají těchto informací více než rodiče, proto je dobré, aby rodič neztratil krok a měl pokud možno co nejpřesnější přehled o rizicích vyplývajících z účinků jednotlivých drog. Je potřeba dát dětem prostor k diskuzi, pokusit se zopakovat vlastními slovy to co dítě řeklo. Rodič tak ukáže dítěti, že mu naslouchá a jeho sdělení jsou pro něj důležitá a zároveň si ověří, že jeho sdělením dobře rozuměl.

V době, kdy dětem již končí škola a rodiče jsou v zaměstnání, je dobré děti zapojit do mimoškolních aktivit, které vyplní jejich volný čas. Nešpor a Czémy (© 2003, s. 15) uvádí, že děti by měly být zapojeny do domácích prací, nakupování, praní, to vše upevňuje pocit sounáležitosti v rodině, který je pro pevné vztahy důležitý. Rodiče by se měli zapojit do spolupráce se školou a podpořit tak různé akce, které mohou mít preventivní charakter. Je však důležité, aby rodiče věnovali svým dětem denně, alespoň chvíli času, kdy si vzájemně vymění své zážitky. Vytvoření prostředí založeného na vzájemné důvěře je klíčem k prevenci. Rodiče mají právo na to, aby věděli, kde a s kým jejich děti tráví volný čas.

Dospívajícím dětem je tak potřeba vysvětlit, že tato informovanost neslouží k jejich omezování, naopak je potřebná pro klidný chod domácnosti.

Jen málokterá situace dovede rodiče rozrušit tak, jako jejich silně opilé dítě. Proto je důležité, aby rodiče měli veškeré informace o tom, jak v případě zneužívání návykové látky svému dítěti pomoci. Pro rodiče je důležité brát děti takové, jaké jsou a v případech „nouze“ vědět, kdy a kde se obrátit včas o radu. Je zcela nerealistické si představovat, že děti v období dospívání nebudou s alkoholem experimentovat. Je však velmi podstatné, aby byly předem seznámeny se všemi účinky alkoholu na lidský organismus a znaly rozdíl mezi příležitostným užíváním a pravidelným zneužíváním alkoholu. (Rosenbaum, © 2007, s. 25–30; Nešpor, Czémy, 2003, s. 16–17)

3.3 Prevence ve školním prostředí

Škola stejně jako rodina plní významnou roli především v prevenci primární. Dále zasahuje do oblasti prevence nespécifické a to zejména v oblasti sociálně-výchovného působení a v osobnostně-sociálním rozvoji. Oblast specifické prevence je pak zaměřena na programy prevence, které jsou zaměřeny na různé sociálně patologické jevy.

Jedlička (2011, s. 18) říká, že prevence na školách je důležitou součástí socializačního procesu, který na školách probíhá. Pokud bude mít škola sebelepší didaktické výsledky a úspěchy prezentované veřejnosti budou zastíněny byť jen malým počtem žáků, kteří řeší frustraci a stres experimentováním s alkoholem či jinými drogami, únikem k výherním automatům nebo počítačovým hrám, nesmí dojít k tomu, aby byly tyto skutečnosti na úkor úspěšnosti školy upozaděny.

„Učitel, který připustí povyšování určitých dětí nad jiné, posměch méně zdatným, přehlížení chudších a trápení slabších, se naprosto zpronevěřil svému poslání a selhal nejen jako odborník, ale především jak člověk.“ (Jedlička, 2011, s. 19)

3.3.1 Pracovníci školního poradenského pracoviště

Problematika prevence na školách je řešena pomocí školních poradenských pracovišť a pracovníků, jimiž jsou výchovní poradci a školní metodici prevence popřípadě školní psycholog či školní speciální pedagog.

Školní psychologové přinášejí do škol určitá specifika poradenské práce, jedná se především o včasnou identifikaci žáků s výukovými obtížemi, s příznaky rizikového chování. Školní psychologové se věnují intenzivní práci s učiteli se žáky a věnují podporu učitelům například v situacích, kdy se děti dostanou do některé z krizových situací (například úmrtí v rodině, úrazy, sebevraždy apod.) Školní psychologové se ve své práci mimo jiné řídí také etickým kodexem přijatým Asociací školní psychologie ČR. (Miovský et al., 2010, s. 79–80)

Výchovní poradci se věnují zejména činnosti kariérového poradenství nebo procesu integrace žáků se specifickými vzdělávacími potřebami včetně žáků nadaných, metodici prevence zajišťují preventivní činnost všech forem rizikového chování na školách.

Činnost těchto pracovníků je upravena vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších změn.

O problematice prevence na školách hovoří také Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy. Tato strategie popisuje především specifickou primární prevenci, o nespecifické primární prevenci se zmiňuje spíše okrajově. Nedílnou součástí této strategie je popis organizačního systému primární prevence v České republice, který je zde popsán na dvou úrovních a to úrovni horizontální a úrovni vertikální. Činnost školních metodiků prevence je vedena právě na vertikální úrovni.

Funkci školního metodika prevence často vykonávají řadoví učitelé nad rámec svého učitelského úvazku, jedná se teda o kumulovanou funkci. Vzhledem ke specifičnosti této funkce jak uvádí Procházka (2012, s. 129–131) musí školní metodik prevence disponovat znalostmi z oblasti problematiky závislosti na alkoholu či nealkoholových drogách a dalších sociálně patologických jevů a také je potřeba, aby měl praktické dovednosti pro práci s danou cílovou skupinou. Školní metodik prevence má přehled o institucích, které se zabývají primární, sekundární i terciární prevencí a v případě potřeby tyto subjekty kontaktuje. Podílí se na tvorbě Minimálního preventivního programu ve škole a spolupracuje s ostatními výchovnými pracovníky školy. Z výše uvedeného vyplývá, že práce školního metodika prevence vyžaduje soustavné vzdělávání v oblasti sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Činnost školního metodika prevence může zastupovat

také vysokoškolsky vzdělaný sociální pedagog, který má předpoklady pro výkon tohoto poslání.

3.3.2 Školní minimální preventivní program

Za tvorbu a realizaci školního preventivního programu/školní preventivní strategie zodpovídá školní metodik prevence, který na jeho tvorbě a realizaci spolupracuje s ředitelem školy a dalšími pedagogickými i nepedagogickými pracovníky školy. Do tvorby minimálního preventivního programu je vhodné zapojit také samotné žáky a jejich rodiče.

Dalším spolupracujícím subjektem, jehož pomoci při tvorbě a vyhodnocování programu prevence školní metodik prevence využívá, je metodik prevence příslušné pedagogicko-psychologické poradny případně se na tvorbě podílejí i odborníci neziskových organizací, které v dané lokalitě působí například Renarkon, K-Centrum, Sananim atd., a také Policie ČR.

Minimální preventivní program je komplexním dlouhodobým preventivním programem školy a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu, popřípadě je přílohou platných učebních osnov či plánů. Program má jasně definované krátkodobé i dlouhodobé cíle. Přizpůsoben je kulturním, sociálním a politickým okolnostem i struktuře školy. Cílem minimálního preventivního programu je zmírnit či odstranit rizikové projevy sociálně patologického chování a zvyšovat schopnost žáků činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí. (Miovský et al., 2012, s. 13)

Záškodná (1998, s. 54–55) uvádí, že součástí preventivních programů na školách by mělo být zdůrazňování zdravého životního stylu, utváření pocitu odpovědnosti vůči sobě i ostatním, přijímání hodnotového žebříčku, nácvik technik, které usnadní zvládání zátěžových situací. Dle mého názoru, se také na tvorbě efektivního preventivního programu odráží klima školy, o kterém již byla řeč v jiné části této práce.

Miovský et al. (2012, s. 16–17) rozděluje modelovou strukturu minimálního primárního programu do tří částí. První částí jsou pravidla bezpečné školy. Úspěšnost preventivního působení je přímo úměrná zapojení všech členů do jeho tvorby a realizace. Jedná se tedy o zapojení učitelů, rodičů i žáků. Také Nešpor a Czémy (© 2003, s. 8) hovoří o důležitosti

zapojení rodičů do preventivních programů školy, o komunikaci s rodiči a spolupráci s nimi.

Druhá část programu je zaměřena na rozvoj dovedností pro život. Škola vede žáky k prosociálnímu chování, pomoci druhým, poskytuje dětem prostor pro jejich rozvoj a utváření zdravého sebevědomí. Důležitý je nácvik odmítnutí v situacích, kdy dochází k nabízení alkoholu či jiné drogy. Galla et al. (2002, s. 22) uvádí, že nejefektivnější jsou ty programy, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálních dovedností, osobní rozvoj a objektivní informace o drogách.

Třetí část minimálního preventivního programu je zaměřena na jednotlivé formy rizikového chování. Cílem takto definovaných částí minimálního programu není vytvoření dogmatu, ale spíše obecného modelu, který může při tvorbě jednotlivých školních preventivních programů být vodítkem pro jejich tvůrce a následně realizátory.

Důležité je, aby preventivní programy na školách byly prováděny soustavně a systematicky, byly využívány účinné postupy, jako je například nácvik sociálních dovedností, práce s motivačními postupy, názorné aktivizační postupy nebo tzv. peer programy – programy za účasti připravených vrstevníků. Nešpor a Czémy (© 2003, s. 45–46) uvádí, že účinkem se naopak míjí zatím ještě běžně realizované preventivní programy, které jsou zaměřené pouze na předávání informací o škodlivosti návykových látek ve formě přednášek a besed. Efektivní programy musí být komplexní.

Jak již bylo výše uvedeno, za jeden z efektivních preventivních programů jsou považovány tzv. peer programy. Jak uvádí Klapilová (1996, s. 45–46) zkušenosti s peer programy v našem prostředí jsou pozitivní. Peer programy jsou realizovány ve čtyřech krocích. Prvním z nich je výběr učitelů na školách, kteří budou ochotni v rámci tohoto programu spolupracovat. Dalším krokem je výběr peer aktivistů z řad žáků. Nešpor (2001, s. 73) uvádí, že ideální věkový rozdíl mezi peer aktivisty a těmi, s nimiž pracují, je jeden až dva roky. Podmínkou tohoto výběru bylo, že vybraní žáci nebudou kouřit ani pít alkohol do konce školního roku, ve kterém program poběží. Následující krok se zaměřil na výcvik těchto žáků a konečně posledním krokem byla práce s dětmi za účasti a vedení učitele. V tomto posledním kroku dochází již k samotné realizaci preventivního působení. Celé působení je shrnuto do čtyř hodinových lekcí, v nichž se všichni zúčastnění zaměřují na rozvoj motivace a hledání pozitivních alternativ, které by měly nahradit užívání

návykových látek. Dále se prohlubují dovednosti jako je odmítnutí nabízené návykové látky a závěr je věnován utvrzení v návycích a postojích, které během programu vznikly. Tyto peer programy také fungují úspěšně na Slovensku, jak uvádí Bakošová (2008, s. 187)

3.4 Volnočasové aktivity a jejich preventivní působení na děti

Volný čas dětí a to jak a kde ho tráví, jakým aktivitám se ve svém volném čase věnují a v jaké společnosti se přitom pohybují, je bezpochyby důležitou součástí primární prevence. Organizace, skupiny, popřípadě sportovní kluby, které se dětem v jejich volném čase věnují, mohou na děti působit ve dvou rovinách a to v rovině výchovy ve volném čase, která je zaměřena na obsah a organizaci zájmových aktivit a v rovině výchovy k optimálnímu využití volného času. Tato druhá rovina má spíše charakter motivační a preventivní. Předností organizovaných činností je kvalifikované vedení, pravidelnost, materiální vybavení (Klapilová, 1996, s. 47). Tyto organizované činnosti zaměřené na volný čas dětí, tak rodičům pomáhají vyplnit prostor, kdy děti jsou již ze školy doma a rodiče zatím v práci. Jak bylo uvedeno v kapitole „Faktory na úrovni rodiny ovlivňující vztah dětí k užívání alkoholu“, pokud rodiče ví, kde jejich děti tráví volný čas a projevují zájem o smysluplné vyplnění volného času svých dětí, je toto jeden z protektivních faktorů před vznikem alkoholové závislosti u dětí.

3.4.1 Mimoškolní výchova a sport

Již ze samotného názvu vyplývá, že v tomto případě se jedná o výchovné působení na děti a mládež, které je realizováno mimo školu. V současné době se používá název pedagogika volného času nebo pedagogika zážitku.

Jak smysluplně vyplnit volný čas dětem je častou otázkou rodičů. Děti ve svém volném čase mohou navštěvovat různé instituce, organizace či hnutí, které se výchovným působením ve volném čase věnují. Jedná se například o Střediska volného času, Junák a podobně. Výchova dětí a mládeže a pedagogické ovlivňování jejich volného času, jak uvádí Němec et al. (2002, s. 21–22), poskytuje příležitost jak je vést k smysluplnému využívání volného času, formovat jejich osobnost, rozvíjet specifické schopnosti a žádané vlastnosti osobnosti. Pedagog, který se věnuje dětem a mládeži v jejich volném čase, potřebuje pro svou činnost prostředí, v němž se děti budou cítit bezpečně, prostředí, které pro ně bude podnětné a atmosféra zajímavá.

Škola svou kapacitou nestačí na to, aby u dětí rozvíjela veškeré schopnosti a jejich nadání v různých oblastech. Proto jsou zde další výchovné a vzdělávací instituce, které tyto činnosti zajišťují. Jedná se například o jazykové školy nebo základní umělecké školy, kde se děti mohou věnovat rozvoji svého talentu v různých oblastech, ať už jde o hudbu, výtvarné činnosti či pohybové aktivity. Programy základních uměleckých škol jsou zajišťovány odpoledne ve volném čase dětí a mládeže, ve všedních dnech. Na rozdíl od zábavy má zájmová činnost vždy aktivní charakter. Zájmová činnost výrazně ovlivňuje osobnost vychovávaného a vždy obsahuje volní složku. (Klapilová, 1996, s. 48–49)

Zájmovou činnost lze rozdělit podle několika kritérií, příkladem může být její dělení dle obsahu. Obsahové členění zájmové činnosti: vědecké a vědeckotechnické, technicko-praktické, esteticko-výchovné, společensko-vědní, sportovní, turisticky zaměřené a tělovýchovné, přírodovědecké a společensko-vědní.

Dle tohoto dělení si děti a dospívající mohou zvolit tu konkrétní oblast, se kterou se chtějí blíže seznámit, více se jí věnovat a zdokonalit se v ní. Němec et al. (2002, s. 24) říká, že sport a tělesná výchova je v dospívání významná pro formování osobnosti jak v oblasti volní a citové, tak i intelektuální.

V souvislosti se sportovními aktivitami se v současné době stále více hovoří o zdravém životním stylu. Také Kraus (2008, s. 170) uvádí, že stále více dětí v současné době tráví svůj volný čas pasivně u počítače, televize a podobně. Pohybový režim je tedy jedním z faktorů zdravého způsobu života.

Pokud se dospívající věnují aktivně některému ze sportů, je jeho socializační působení neoddiskutovatelným jevem. Sport sám o sobě nepůsobí na děti ani negativně ani pozitivně. Vše je v podstatě ovlivněno prostředím, kulturním kontextem, ve kterém žijeme. V neposlední řadě mají různé sporty jiný podtext, nádech. Například jiná skupina lidí, fanoušků, sleduje fotbal, jiná naopak dává přednost krasobruslení. I tyto vlivy pak mohou na děti prostřednictvím sportu působit a ovlivňovat jistým způsobem utváření jejich osobnosti. „Komplexnost problematiky sportu upozorňuje i na skutečnost, že postupná sportovní specializace pěstuje již v dětech profesionální přístup. Jinými slovy děti se učí být mnohem více zaujatí kvalitním sportovním výkonem a vidinou vítězství než principy fair play a radosti z pohybu.“ (Sekot, 2008, s. 27)

Sekot (2008, s. 37–38) dále uvádí, že různé druhy sportů mají různou míru socializačního působení na jedince, jejich dopad je proto různý. Rozlišný je svět vrcholového sportu a sportu, který je vykonáván ve volném čase, rekreačně. Rámcově lze sportovní aktivity vymezit takto: *adrenalinové sporty*, které v sobě nesou silné znaky rizika, touhy po dobrodružství při souběžném fyzickém výkonu.

Fitness sport – tato činnost je zaměřena na zdokonalení aerobní a silové zdatnosti, pohyblivosti a vytoužených tělesných proporcí. *Klubový sport* – je vázaný na klubovou činnost s různorodou náplní. *Kosmetický sport* – je provázán se sporty fitness a klubovým sportem a je zaměřen pouze na zdokonalení fyzického vzhledu. Posledními druhy sportů jsou *požitkářský sport* – jedná se o sport zaměřený na fyzický vzhled i fyzickou zátěž, řadíme zde především sporty náročnější turistické klientely, které jsou vedeny a dozírány pod odborným dohledem, *rekreační sport* – je sport, prováděný ve volném čase, zaměřený na fyzickou aktivitu, zážitek, zábavu a aktivní odpočinek, který vede k psychické a fyzické regeneraci.

Sport působí svým socializačním působením pozitivně, ale v jistých situacích také negativně.

Přiměřená tělesná aktivita u dospívajících je součástí primární prevence před vznikem závislostí. Naopak některé druhy sportů mohou vést ke zvýšenému riziku vzniku závislosti na alkoholu či jiných drogách. Jak uvádí Nešpor a Czémy (© 2012, s. 2), data z české populace hovoří o negativním vlivu některých druhů sportů na dospívající, jmenovitě se jedná o fotbal, box, kickbox, zápas, posilování a tanec. Samozřejmě se jedná o vliv více sociálních faktorů najednou, v souvislosti s fotbalem se hovoří například o provázanost tohoto sportu s reklamou na alkohol a hazardem.

Při analýze dat ze studie ESPAD (2012) se ukázalo, že sport není ochranným činitelem ve vztahu k alkoholu, drogám ani hazardu. To je v rozporu s obecným povědomím. Příčinou může být zmiňovaný nezdravý sociální kontext některých sportů, jako je fotbal. Tento kontext pak neutralizuje nebo převáží pozitivní efekt fyzické aktivity.

Uvedenou tezi potvrzují data ze studie ESPAD. Tato studie probíhala u žáků devátých tříd základních škol. Její výhodou oproti studii ESPAD byla specifikace různých aktivit. Bylo sledováno 27 konkrétních volnočasových aktivit, z toho 12 sportovních nebo pohybových. Pouze u několika typů pohybových aktivit se zjistil vztah k zneužívání návykových látek.

Z těchto aktivit se jevil jako nejvýraznější fotbal. Zde existovala kladná statisticky významná korelace k frekvenci pití piva, frekvenci pití jakéhokoli alkoholu v posledním měsíci a k výskytu opilosti v posledním měsíci. Jinak řečeno, fotbal byl spojen s vyšším výskytem těchto rizikových forem chování u žáků 9. tříd. Z ostatních sportovních aktivit byl statisticky významný vztah k alkoholu zaznamenán u zápasu, boxu, posilování a tance. Box nebo kicbox měly navíc vztah k zneužívání marihuany, tedy se opět zjistilo vyšší riziko. (Nešpor, Czémy, 2012, s. 2)

4 STUDIE ESPAD A HBSC

Konzumace alkoholu v České republice je velmi vysoká a Česká republika se často umisťuje na předních místech, co se užívání alkoholu týče. Tento fakt platí také pro děti a mládež v České republice. Existuje řada odborníků, kteří se touto problematikou zabývají a věnují se také výzkumu v této oblasti. Jedny z nejvýznamnějších studií věnovaných této problematice se nazývají Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) a Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků neboli HBSC – Health behavior in School-aged Children.

4.1 Evropská studie o alkoholu a jiných drogách – ESPAD

Jak vyplývá ze samotného názvu studie, výzkum je zaměřen na zjištění rozsahu konzumace návykových látek u dospívajících ve věku 15–16 let. Pod pojmem návykové látky zde rozumíme drogy legální (alkohol, tabák) a jakékoliv drogy nelegální.

Studie je realizována každé čtyři roky od roku 1995. V roce 2011 proběhlo již páté opakování tohoto výzkumu.

Hlavním výzkumným cílem této studie je podat přehled o rozsahu užívání legálních i nelegálních drog a tyto výsledky pak porovnat s výsledky ostatním evropských zemí.

Výsledky studie realizované v roce 2011 byly zveřejněny 31. května 2012. Základní a střední školy, které byly do tohoto výzkumu zahrnuty, byly vybrány vícestupňovým náhodným výběrem, celkem bylo vybráno 294 středních škol a 70 základních škol. V roce realizace výzkumu tedy v roce 2011 tvořilo výběrový soubor celkem 3 913 studentů.

Z výsledků studie ESPAD vyplývá, že alkohol v životě pilo 98 % dotázaných, z toho přibližně 60 % lze považovat za pravidelné konzumenty alkoholu., což znamená, že alkohol pili více než dvacetkrát v životě. (Úřad vlády ČR, 2012, s. 2–4)

Srovnání výsledků studie ESPAD a výsledků realizovaného v rámci této diplomové práce je součástí závěrečné diskuze.

4.2 Národní zpráva o zdraví a životním stylu školáků (HBSC)

Výzkumná studie HBSC je věnována a zaměřena na životní styl dětí a školáků. Mimo konzumace návykových látek sleduje také jiné determinanty ovlivňující zdraví dnešní

mládeže. Jedná se o výživu a stravovací zvyklosti dětí, pohybové aktivity a způsob, jak tráví volný čas, v neposlední řadě se věnuje rizikovému chování u dětí a mládeže. Pod pojmem rizikové chování rozumíme konzumaci alkoholu, kouření cigaret a užívání nelegálních drog.

Mezinárodní historie tvorby a vzniku HBSC sahá do 80. let 20. století. Česká republika se poprvé účastnila této studie v roce 1994. „Cílem projektu v roce 2010 bylo pokračování účasti v kolaborativní studii od roku 1994, získání nových poznatků o chování dětí školního věku a propojení nových dat s již existujícími zprávami z let 1994, 1998, 2002 a 2006, které byly pořízeny na reprezentativních souborech dětí v ČR.“ (Kalman et al., 2010, s. 40)

Výzkumný vzorek v této studii tvoří děti ve věku 11 až 15 let žijící v České republice. Výzkum HBSC byl uskutečněn na 94 školách v celé České republice.

Z této studie vyplývá, že v patnácti letech pije pravidelně alkohol třetina dívek a téměř polovina chlapců. Dalším zjištěním vyplývajícím z této studie je, že narůstá počet patnáctiletých dospívajících, kteří se pravidelně opíjí. Jak uvádí studie HBSC (2010, s. 22) u chlapců je nárůst počtu pravidelně opilých z 37 % na 47 % u děvčat je pak nárůst z 30 % na 40 %.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

Následující část práce bude věnována vlastnímu výzkumu, který byl zaměřen na zjištění a ověření předpokladu, že existuje vztah mezi jednotlivými druhy sportu a užíváním alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením. Nejvíce mne na tomto výzkumu zajímalo, zda existuje vztah mezi sporty individuálními a kolektivními (jejich druhy) a frekvencí užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol. Nápad pro tento druh výzkumu vznikl po přečtení článku Karla Nešpora a Ladislava Czémyho, kteří ve svém článku „Tělesná aktivita a návykové nemoci: překvapivá zjištění“ uvádí zajímavá fakta vyplývající ze studií ESPAD a HBSC, že některé druhy sportů jako je fotbal, box, kickbox, posilování, zápas a tanec mají vyšší výskyt vzniku alkoholové závislosti u žáků devátých tříd základních škol. Tato skutečnost mne vedla k nápadu realizovat tento výzkum na základních školách se sportovním zaměřením a ověřit výsledky z výše uvedených studií.

5.1 Výzkumný problém

Podnětem k realizaci výzkumu byly nejen výsledky ze studie ESPAD (2012) a zároveň výsledky mezinárodní studie HBSC – Národní zprávy o zdraví a životním stylu dětí a školáků, která byla realizována v roce 2010, které říkají, že konzumace alkoholu u dětí stoupá a zároveň, že některé druhy sportů, které jsou vykonávány ve zvýšené míře, mohou souviset s vyšší touhou užít alkohol či jiné drogy, což je v rozporu s obecným povědomím společnosti o preventivních účincích sportu na mládež. Zajímalo mne, zda uvedené výsledky skutečně korespondují se současným stavem u žáků devátých tříd.

Výzkumem byla shromážděna a analyzována data z pěti základních škol se sportovním zaměřením z Ostravy. Tento výzkum přinesl na základě analýzy zjištěných výsledků konkrétní data pro výše uvedené základní školy a dále došlo ke srovnání s uvedenými studiemi.

Výzkumné otázky jsou formulovány následovně:

- 1) Jaký vztah existuje mezi jednotlivými druhy sportů a užíváním alkoholu (piva, vína, destilátů) u žáků devátých tříd základních škol?
- 2) Jaký vztah existuje mezi frekvencí (četností) vykonávání jednotlivých druhů sportů a užíváním alkoholu?

5.2 Výzkumný cíl

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, zda žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením mají zkušenost s užíváním alkoholu. Dílčím cílem je pak porovnat míru konzumace alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením s mírou a typem sportovních aktivit u těchto žáků.

5.3 Pojetí výzkumu

Jako nejvhodnější varianta pojetí výzkumu, byla zvolena varianta kvantitativního výzkumu za použití dotazníku, který umožní získání dat od velkého množství respondentů za poměrně krátkou dobu, což je nespornou výhodou dotazníkového šetření. Jeho nevýhodou naopak je, jak uvádí Chráska (2007, s. 164), že může dojít k situaci, kdy dotazníkové šetření nezjišťuje to, jací respondenti skutečně jsou, ale jen to, jak sami sebe vidí, nebo chtějí, aby byli viděni. Data, která z dotazníkového šetření plynou, vyžadují velmi obezřetnou interpretaci, aby byly odlišeny subjektivní soudy od objektivních zjištění.

5.4 Organizační a materiální zabezpečení

Byl vypracován dotazník, který byl distribuován na jednotlivé vybrané školy.

Žákům byly dotazníky předány osobně za přítomnosti některého z pedagogů školy.

5.5 Fáze výzkumu

- 1) Přípravná fáze – stanovení výzkumného problému, studium literatury, stanovení cíle výzkumu, hypotéz, proměnných, výzkumného vzorku, techniky výzkumu a příprava dotazníků (konzultace s vedoucím práce).
- 2) Sběr dat – distribuce a následný sběr dotazníků.
- 3) Zpracování dat – statistické vyhodnocení shromážděných údajů.
- 4) Interpretace dat – výklad a objasnění získaných informací.

5.6 Hypotézy

Jádro kvantitativně orientovaných výzkumů tvoří hypotézy. Chráska (2007, s. 17) uvádí, že při jejich sestavování je proto nutné dodržovat jistá pravidla. Tři zásadní požadavky, které je nutno při sestavování hypotéz nazýváme „zlatými pravidly hypotézy“.

Tyto tři zlatá pravidla hypotézy zní:

- hypotéza je tvrzení, které je vyjádřeno oznamovací větou (výzkumný problém se obvykle vyjadřuje větou tázací),
- hypotéza vyjadřuje vztah mezi dvěma proměnnými,
- hypotézy musí být empiricky ověřitelné (Gavora in Chráska, 2007, s. 17).

Pro potřeby výzkumu byly zvoleny následující hypotézy:

- H1: Žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením mají zkušenost s užíváním alkoholu.
- H1a: V posledních třiceti dnech zkoušeli alkohol více chlapci než dívky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením.
- H1b: Chlapci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením užívají alkohol častěji než dívky.
- H2 Žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením užívají alkohol tím méně, čím více se aktivně věnují zvolenému sportu.
- H3: Žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením, kteří se zabývají kolektivní sporty (jako hlavními), užívají alkohol častěji než žáci těchto škol zabývající se sporty individuálními (jako hlavními).
- H4: Pro žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením je alkohol, dle jejich názoru, snadno dostupný.

5.7 Proměnné

Proměnnou je pedagogický jev nebo vlastnost, která se ve výzkumu mění (Chráska, 2007, s. 69).

5.7.1 Nezávisle proměnné

Nezávislými proměnnými byly stanoveny:

- příslušnost žáka do školy se sportovním zaměřením,
- pohlaví žáka.

5.7.2 Závislé proměnné

Závislými proměnnými, které jsou určeny pro výzkum, byly určeny:

- úroveň zkušeností s alkoholem,
- úroveň informací o alkoholu,
- úroveň vztah žáka k užívání alkoholu,
- míra užívání alkoholu,
- typ sportu (kolektivní x individuální).

5.8 Výzkumný vzorek

Výzkum zaměřuje pozornost na žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením. Jednalo se o pět základních škol, které se nacházejí v jednotlivých obvodech města Ostravy. Konkrétně se jedná o městské obvody Poruba a Hrabůvka. Jednotlivé základní školy jsou základními školami sídlištního typu. Výběr těchto základních škol byl záměrný, jedná se o základní školy, které jsou v Ostravě dobře známy a spolupracují s řadou vrcholových sportovců (například atletika – Šárka Kašpárková, kopaná – fotbalisté FC Baník Ostrava apod.), což má jistě výrazný vliv na výběr jednotlivých základních škol zejména výběr rodiči.

5.9 Technika výzkumu

Vycházejíc z předpokladu, že pro analýzu výzkumných otázek bude nutno shromáždit co největší množství údajů od co největšího počtu respondentů, byla jako nejvhodnější varianta pojetí výzkumu, zvolena varianta kvantitativního výzkumu za použití dotazníku, jehož použití umožňuje získání dat od velkého množství respondentů v poměrně krátké době, přičemž je zaručena anonymita jednotlivých respondentů. Touto metodou byly písemnou formou získávány písemné odpovědi od oslovených respondentů.

Byl vypracován dotazník pro žáky.

V dotazníku jsou použity otázky uzavřené – polytomické s možností výběru odpovědí, výčtové i otázky doplňující otevřené.

Vzor dotazníku je uveden v příloze.

Ředitelé jednotlivých základních škol byli osobně seznámeni s cílem a účelem daného dotazníkového výzkumu. Žáci pak byli s cílem a účelem výzkumu osobně seznámeni. Tento způsob distribuce dotazníku byl sice časově náročný, zaručoval však vyšší návratnost. Všichni respondenti byli také informováni o skutečnosti, že vyplňování dotazníku zajišťuje všem respondentům anonymitu.

Výzkum a dotazníkové šetření bylo dohodnuto s řediteli škol a metodiky prevence jednotlivých základních škol, kteří s provedení výzkumu vyjádřili souhlas. Ředitelé škol vnesli požadavek, aby jejich školy ve výzkumu nebyly konkrétně uváděny.

5.10 Způsob zpracování dat

Třídění prvního i druhého stupně probíhalo za použití ručního třídění.

Data byla uspořádána do kontingenčních tabulek a pro ověření vztahu mezi proměnnými bylo použito *testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulky a testu nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulky*.

K posouzení stupně závislosti mezi proměnnými byl využit *koeficient kontingence C*.

Pro interpretaci vztahů uvnitř kontingenční tabulky bylo využito *znaménkové schéma pro kontingenční tabulky*.

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU

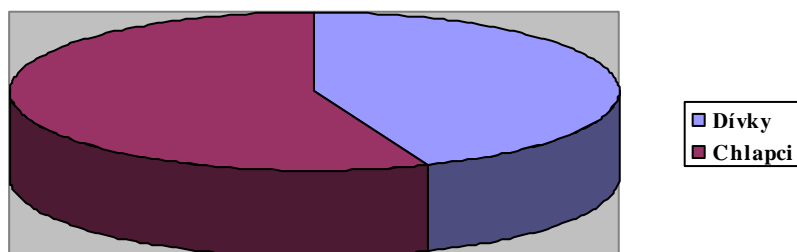
Návratnost dotazníků

Žákům bylo distribuováno 130 dotazníků. Bylo navraceno 121 dotazníků, což činí 93,08 % z rozdaných.

Tabulka č. 1. Návratnost dotazníků dle pohlaví žáků

Dívky		Chlapci		Celkem	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
53	43,80	68	56,20	121	100,00

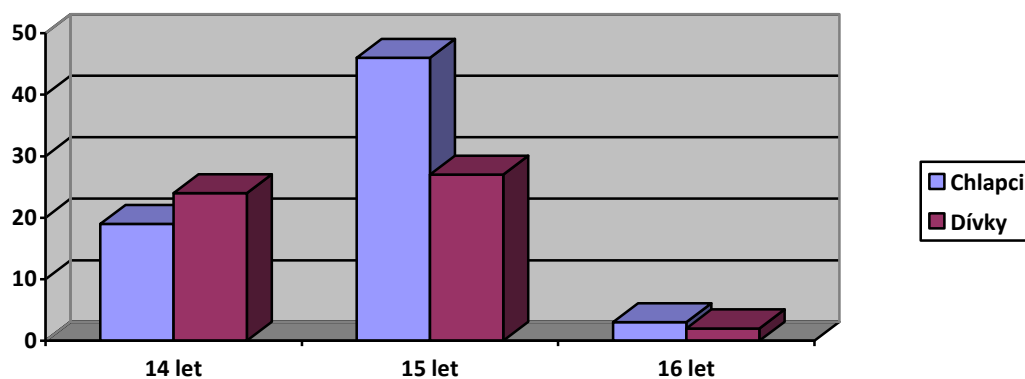
Graf č. 1. Návratnost dotazníků dle pohlaví žáků

Tabulka č. 2. Návratnost dotazníků dle věku žáků

Věk	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
14 roků	24	55,81	19	44,19	43	100,00
15 roků	27	36,99	46	63,81	73	100,00
16 roků	2	40,00	3	60,00	5	100,00

Graf č. 2. Návratnost dotazníků dle věku žáků

Z uvedených údajů vyplývá, že celková návratnost distribuovaných dotazníků byla velmi vysoká, přičemž 9 nenavrácených dotazníků bylo pouze z jedné školy, a to, dle sdělení jejích pracovníků, z důvodu účasti žáků (chlapců) na zájezdu za účelem sportovního (fotbalového) turnaje. Z toho lze odvodit, že návratnost dotazníků dle věku žáků kopíruje věkové rozložení žáků a z tohoto důvodu nelze rozlišit genderové rozdíly v jejich návratnosti.

6.1 Popisná část výsledků

V následující podkapitole budou získaná data vyhodnocena a zaznamenána do tabulek. Pro větší přehlednost budou získaná data znázorněna také pomocí grafů.

Vyhodnocení dotazníkové otázky č. 5

Otázka č. 5: O který/é sporty se jedná?

Z tabulky č. 3 vyplývá, že zájem chlapců o kolektivní a individuální je relativně vyrovnaný, rozdíl činí 16,22 %, přičemž více jak polovinu (52,71 %) tvoří pouhé 3 druhy sportu (fotbal, florbal a lední hokej) a skoro jednu třetinu pouze fotbal. Dívky se ve velké většině věnují sportům individuálním, rozdíl oproti kolektivním sportům je skoro pětinasobný, přičemž výraznější zastoupení má jenom atletika (27,50 %). Co se týče různorodosti výběru druhu sportu, jsou na tom dívky i chlapci přibližně stejně – chlapci se věnují 15 druhům z 22 celkového počtu uvedených sportů a dívky 13 druhům.

Tabulka č. 3. Vyhodnocení otázky č. 5

O který/é sporty se jedná?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Fotbal	1	2,50	24	32,44	25	21,93
Atletika	11	27,50	8	10,81	19	16,67
Posilování	5	12,50	7	9,46	12	10,53
Plavání	3	7,50	6	8,11	9	7,90
Florbal	0	0,00	8	10,81	8	7,02
Lední hokej	0	0,00	7	9,46	7	6,14

Tenis	4	10,00	2	2,70	6	5,26
Tanec	5	12,50	0	0,00	5	4,39
Box	0	0,00	4	5,41	4	3,51
Házená	2	5,00	1	1,35	3	2,63
Košiková	3	7,50	0	0,00	3	2,63
Baseball	0	0,00	2	2,70	2	1,75
Jezdectví	2	5,00	0	0,00	2	1,75
Cyklistika	0	0,00	1	1,35	1	0,88
Judo	1	2,50	0	0,00	1	0,88
Karate	1	2,50	0	0,00	1	0,88
MMA (bojový sport)	0	0,00	1	1,35	1	0,88
Musado (bojový sport)	0	0,00	1	1,35	1	0,88
Rugby	0	0,00	1	1,35	1	0,88
Sportovní aerobic	1	2,50	0	0,00	1	0,88
Stolní tenis	0	0,00	1	1,35	1	0,88
Volejbal	1	2,50	0	0,00	1	0,88
Kolektivní sporty	7	17,50	43	58,11	50	43,86
Individuální sporty	33	82,50	31	41,89	64	56,14
Celkem	40	100,00	74	100,00	114	100,00

Vyhodnocení dotazníkové otázky č. 6

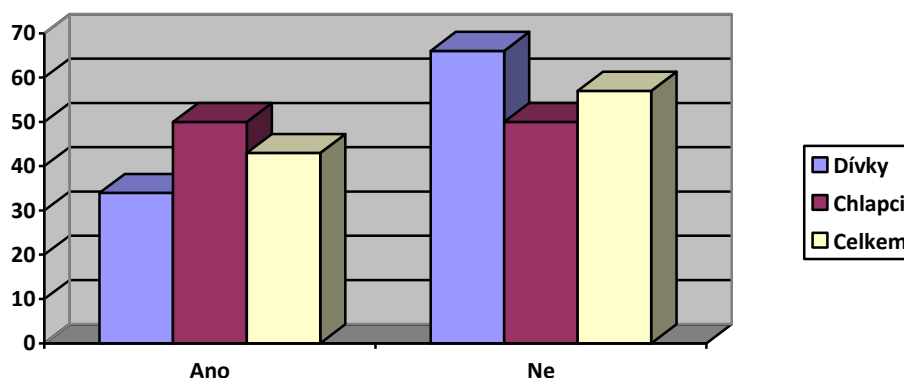
Otázka č. 6: Myslíš, že sport funguje jako prevence proti užívání alkoholu?

U vyhodnocení otázky č. 6 bylo zjištěno, že dívky, si skoro přesně ze dvou třetin nemyslí, že sport funguje jako prevence užívání alkoholu. Náзор chlapců je rozdělen přesně na poloviny.

Tabulka č. 4. Vyhodnocení otázky č. 6

Funguje sport jako prevence užívání alkoholu?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ano	18	33,96	34	50,00	52	42,98
Ne	35	66,04	34	50,00	69	57,02

Graf č. 3. Vyhodnocení otázky č. 6

Vyhodnocení otázky č. 7

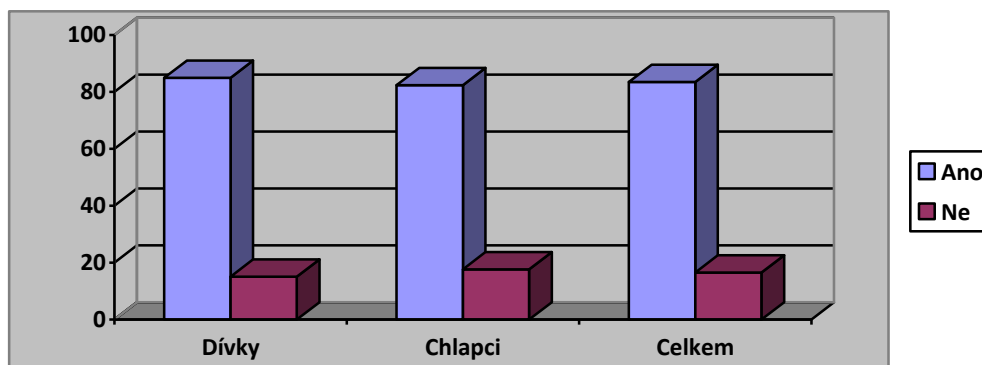
Otázky č. 7: Myslíš, že máš dostatek informací o účincích alkoholu?

Vyhodnocení této otázky ukázalo, že dívky i chlapci si myslí, že mají dostatek informací o účincích alkoholu.

Tabulka č. 5. Vyhodnocení otázky č. 7

Myslíš, že máš dostatek informací o účincích alkoholu?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ano	45	84,91	56	82,35	101	83,47
Ne	8	15,09	12	17,65	20	16,53

Graf č. 4. Vyhodnocení otázky č. 7

Vyhodnocení otázky č. 8

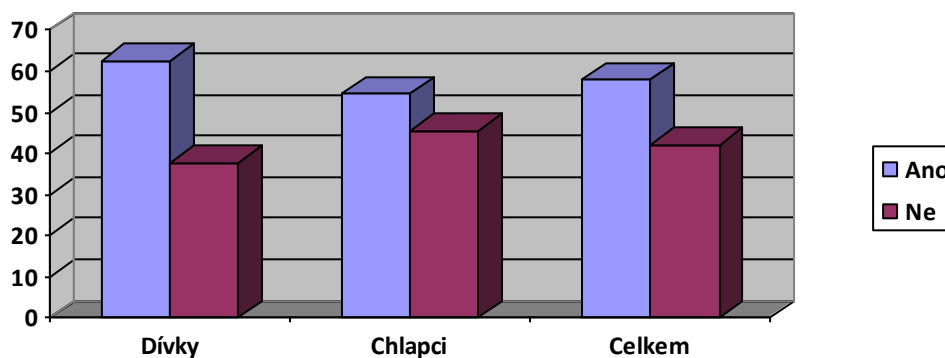
Otázka č. 8: Probíráte v některých vyučovacích hodinách problematiku alkoholu, jeho účinků (např. v hodinách občanské nauky, výchovy ke zdraví)

Vyhodnocení následující otázky ukázalo, že na jednotlivých základních školách je problematika alkoholu s žáky diskutována. Dívky i chlapci toto tvrzení potvrdili, i když dívky více než chlapci uvedli, že problematiku užívání alkoholu ve škole probírají více.

Tabulka č. 6. Vyhodnocení otázky č. 8

Probíráte v některých vyučovacích hodinách problematiku alkoholu, jeho účinků?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ano	33	62,26	37	54,41	70	57,85
Ne	20	37,74	31	45,59	51	42,15

Graf č. 5. Vyhodnocení otázky č. 8

Vyhodnocení otázky č. 9

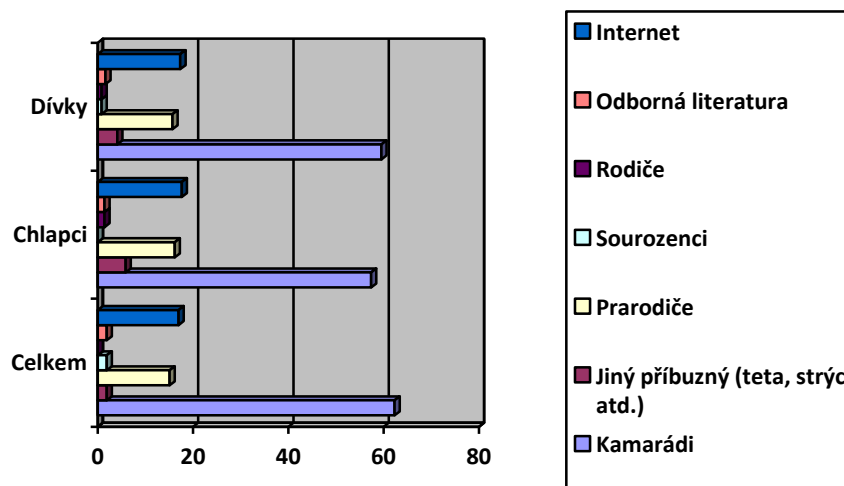
Otázka č. 9: Z jakého zdroje hlavně získáváš další informace o alkoholu, jeho účincích (mimo školu)?

Pro dívky i chlapce je výrazně nejčastějším zdrojem získávání informací o alkoholu, jeho účincích, internet – u obou kategorií více jak polovina. Dalšími nejčastějšími zdroji, kde oslovení žáci devátých tříd získávají informace, jsou kamarádi a rodiče – téměř 20 % u obou pohlaví.

Tabulka č. 7. Vyhodnocení otázky č. 9

Zdroj získávání informací o účincích alkoholu (mimo školu)	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Internet	33	62,26	39	57,35	72	59,50
Odborná literatura	1	1,89	4	5,88	5	4,13
Rodiče	8	15,09	11	16,18	19	15,70
Sourozenci	1	1,89	0	0,00	1	0,83
Prarodiče	0	0,00	1	1,47	1	0,83
Jiný příbuzný (teta, strýc atd.)	1	1,89	1	1,47	2	1,65
Kamarádi	9	16,98	12	17,65	21	17,36

Graf č. 6. Vyhodnocení otázky č. 9

Vyhodnocení otázky č. 10

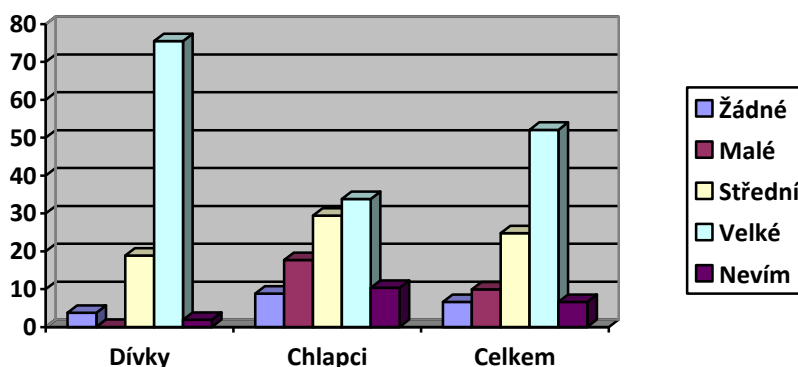
Otázka č. 10: Jak velké je, dle Tvého názoru, riziko poškození Tvého zdraví (fyzického, psychického) když budeš alkohol pravidelně konzumovat?

Vyhodnocení otázky č. 10 ukázalo, že dívky považují riziko poškození zdraví při pravidelné konzumaci alkoholu za velké – více jak tři čtvrtiny. Ovšem rovněž chlapci toto riziko velmi vnímají – téměř dvě třetiny je označili za velké nebo střední (63,23 %).

Tabulka č. 8. Vyhodnocení otázky č. 10

Míra rizika poškození zdraví	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Žádné	2	3,77	6	8,82	8	6,61
Malé	0	0,00	12	17,65	12	9,92
Střední	10	18,87	20	29,41	30	24,79
Velké	40	75,47	23	33,82	63	52,07
Nevím	1	1,89	7	10,30	8	6,61

Graf č. 7. Vyhodnocení otázky č. 10

Vyhodnocení otázky č. 11

Otázka č. 11: V případě, že bys chtěl (měl potřebu) s někým hovořit o vlivu alkoholu na život člověka, koho by sis vybral?

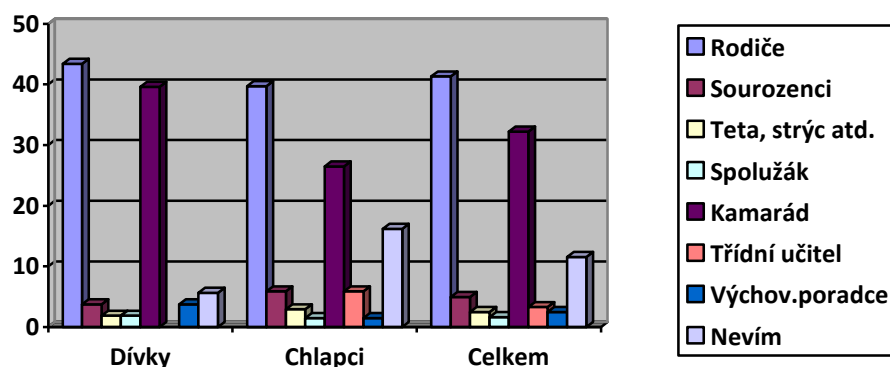
Dívky i chlapci by si k rozhovoru o vlivu alkoholu na život člověka vybrali rodiče – obě pohlaví přibližně ve dvou pětinach případů. Jako další osoby by si pak dívky i chlapci vybírali kamarády, přičemž dívky oproti chlapcům z jedné desetiny více.

Názorně zobrazeno grafem č. 8.

Tabulka č. 9. Vyhodnocení otázky č. 11

Vybraná osoba k rozhovoru o vlivu alkoholu na život člověka	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rodiče	23	43,40	27	39,71	50	41,32
Sourozenci	2	3,77	4	5,88	6	4,96
Jiný příbuzný (teta, strýc, babička, dědeček atd.)	1	1,89	2	2,94	3	2,48
Spolužák	1	1,89	1	1,47	2	1,65
Kamarád	21	39,62	18	26,47	39	32,23
Třídní učitel	0	0,00	4	5,88	4	3,31
Výchovný poradce ve škole	2	3,77	1	1,47	3	2,48
Nevím	3	5,66	11	16,18	14	11,57

Graf č. 8. Vyhodnocení otázky č. 11

Vyhodnocení otázky č. 12

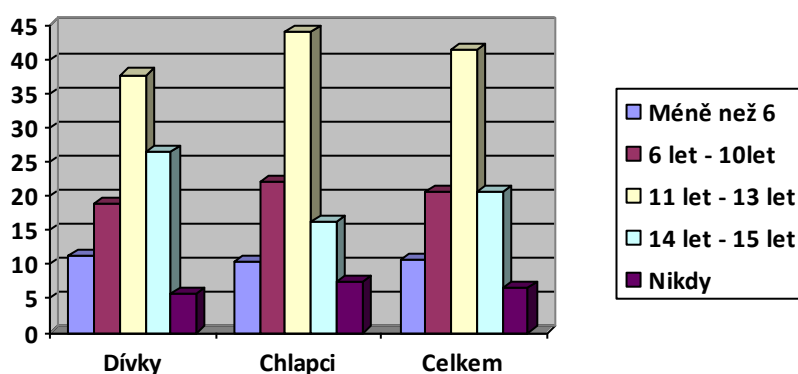
Otázka č. 12: V kolika letech jsi poprvé zkusil alkohol.

Většina dívek i chlapců uvedla, že poprvé zkusili alkohol v rozmezí 11 až 13 let – dívky ve více jak jedné třetině a chlapci ve skoro polovině případů. Nepříjemným zjištěním je, že více jak jedna desetina dívek i chlapců uvedla, že alkohol poprvé okusili ve věku nižším 6 let.

Tabulka č. 10. Vyhodnocení otázky č. 12

V kolika letech jsi poprvé zkusil alkohol?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Méně než 6	6	11,32	7	10,29	13	10,74
6 – 10	10	18,87	15	22,06	25	20,67
11 – 13	20	37,73	30	44,12	50	41,32
14 – 15	14	26,42	11	16,18	25	20,66
Nikdy	3	5,66	5	7,35	8	6,61

Graf č. 9. Vyhodnocení otázky č. 12

Vyhodnocení otázky č. 13

Otázka č. 13: Kdo Ti alkohol poskytl jako první?

Po vyhodnocení otázky č. 13 vyplynulo, že dívky i chlapci shodně uvedli, že v alkohol jim jako první poskytl rodiče – téměř v jedné třetině případů. Další výsledky ukázaly, že

v přibližně jedné pětině případů okusili alkohol od kamaráda a, což opět není příliš pozitivním zjištěním, téměř jedné pětině případů od prarodičů.

Vyhodnocení otázky č. 13 je znázorněno v tabulce č. 10 a následně názorně grafem č. 10.

Tabulka č. 11. Vyhodnocení otázky č. 13

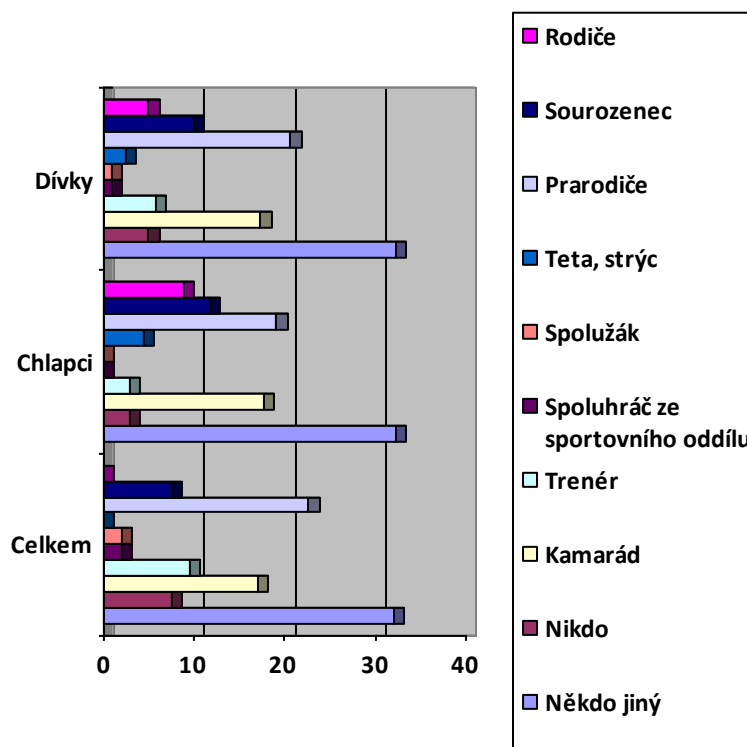
Kdo ti alkohol poskytl jako první?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rodiče	17	32,07	22	32,36	39	32,23
Sourozenec	4	7,55	2	2,94	6	4,96
Babička, dědeček	9	16,98	12	17,65	21	17,36
Jiný příbuzný (teta, strýc)	5	9,43	2	2,94	7	5,79
Spolužák	1	1,89	0	0,00	1	0,82
Spoluhráč ze sportovního oddílu	1	1,89	0	0,00	1	0,82
Trenér	0	0,00	3	4,41	3	2,48
Kamarád	12	22,64	13	19,12	25	20,66
Nikdo	4	7,55	8	11,76	12	9,92
Někdo jiný	0	0,00	6	8,83	6	4,96

Chlapci, kteří v otázce č. 13 vybrali odpověď j) někdo jiný, uváděli tyto odpovědi:

Tabulka č. 12. Vyhodnocení otázky č. 13

Kdo ti alkohol poskytl jako první?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nevím	0	0	3	50,00	3	50,00
Já sám	0	0	2	33,33	2	33,33
Říčanec	0	0	1	16,67	1	16,67

Graf č. 10. Vyhodnocení otázky č. 13

Vyhodnocení otázky č. 15

Otázka č. 15: Kde je, dle Tvého názoru, přístup k alkoholu pro nezletilé nejsnáze dostupný?

Vyhodnocení otázky č. 15 ukázalo, že alkohol nepije a neshání přesně jedna čtvrtina chlapců a bezmála jedna čtvrtina dívek.

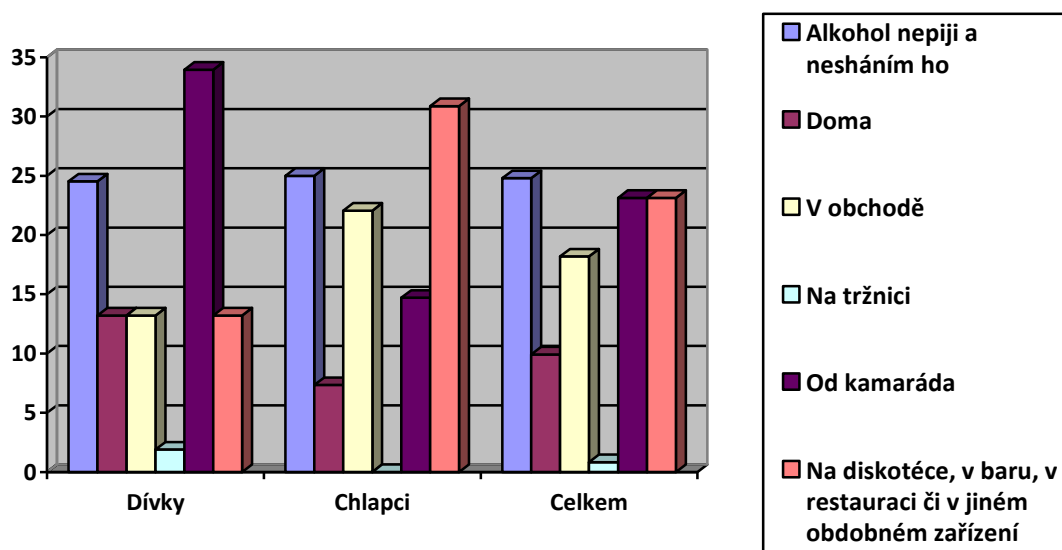
Dále při hodnocení této otázky vyplynulo, že alkohol pro nezletilé je nejsnáze dostupný podle skoro jedné třetiny chlapců na diskotéce, v restauraci, v baru či jiném obdobném zařízení, a pro dívky od kamaráda, což uvedlo přes jednu třetinu z nich. Zajímavé je zjištění, že chlapci jako snadno dostupný zdroj alkoholu neoznačili ani v jednom případě tržnici?!

Názorně toto vyhodnocení zachycuje graf č. 11.

Tabulka č. 13. Vyhodnocení otázky č. 15.

Dostupnost přístupu k alkoholu	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Alkohol nepiji a nesháním ho	13	24,53	17	25,00	30	24,79
Doma	7	13,21	5	7,35	12	9,92
V obchodě	7	13,21	15	22,06	22	18,18
Na tržnici	1	1,89	0	0,00	1	0,83
Od kamaráda	18	33,95	10	14,71	28	23,14
Na diskotéce, v restauraci, v baru či v jiném obdobném zařízení	7	13,21	21	30,88	28	23,14

Graf č. 11. Vyhodnocení otázky č. 15

Vyhodnocení otázky č. 18

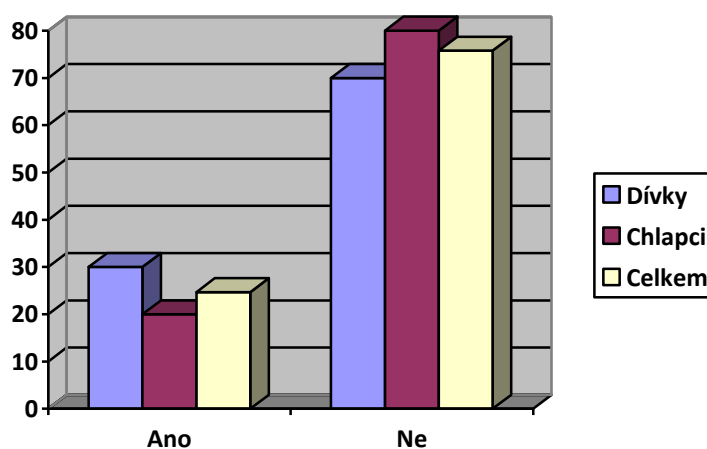
Otázka č. 18: Vypil jsi v posledních sedmi dnech více než 0,5 l piva – půl litru, nebo 0,2 l vína – dvě deci, nebo 0,05 l destilátu – velké štamprle, nebo 0,3 l míchaného nápoje – tři deci?

Z níže uvedené tabulky vyplývá pozoruhodný fakt že dívky požíly posledních sedmi dnech alkohol častěji než chlapci.

Tabulka č. 14. Vyhodnocení otázky č. 18

Konzumace alkoholu v posledních sedmi dnech	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ano	12	30,00	11	20,00	23	24,21
Ne	28	70,00	44	80,00	72	75,79

Graf č. 12. Vyhodnocení otázky č. 18

Vyhodnocení otázky č. 19

Otázka č. 19: Kolik sklenic (0,5 l piva – půl litru, nebo 0,2 l vína – dvě deci, nebo 0,05 l destilátu – velké štamprle, nebo 0,3 l míchaného nápoje – tři deci) alkoholických nápojů vypiješ v den, kdy některý z nich piješ?

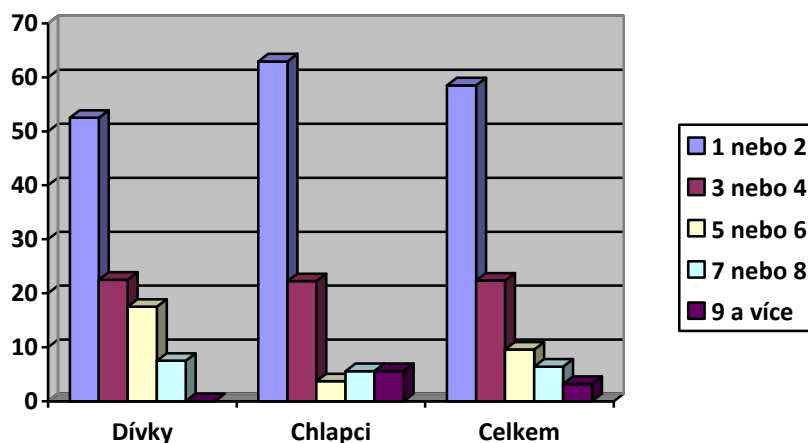
Po vyhodnocení otázky č. 19 bylo zjištěno, že ve více jak polovině případů dívky i chlapci vypijí v den, kdy některý z alkoholických nápojů pijí 1 nebo 2 sklenice. Zajímavostí je zjištění, že alkohol ve vyšším množství pijí opět více dívky než chlapci.

Tabulka č. 15. Vyhodnocení otázky č. 19

Kolik sklenic alkoholu vypiješ v den, kdy některý z nich piješ?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1 nebo 2	21	52,50	34	62,96	55	58,52
3 nebo 4	9	22,50	12	22,22	21	22,34
5 nebo 6	7	17,50	2	3,70	9	9,57

7 nebo 8	3	7,50	3	5,56	6	6,38
9 a více	0	0,00	3	5,56	3	3,19

Graf č. 13. Vyhodnocení otázky č. 19

Vyhodnocení otázky č. 20

Otázka č. 20: S kým jsi nejčastěji v posledních třiceti dnech pil alkohol?

Výsledky vyplývající z vyhodnocení otázky č. 20 ukázaly, že nejčastěji dívky i chlapci pijí alkohol s kamarády mimo školu – dívky v téměř dvou třetinách případů a chlapci téměř v jedné třetině případů. Zajímavé je, že s kamarády ze sportovního oddílu dívky i chlapci konzumovali alkohol minimálně a se spolužáky dívky dokonce vůbec a chlapci také velmi málo.

V tabulce č. 16 jsou výsledky zachyceny v procentech.

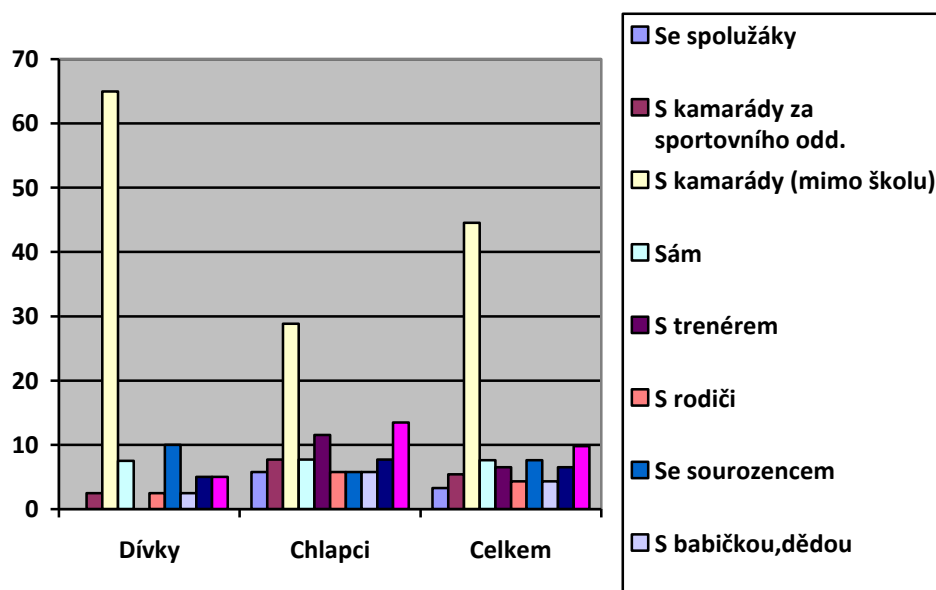
Graf č. 14 pak vyhodnocení otázky č. 20 zachycuje zcela jasně.

Tabulka č. 16. Vyhodnocení otázky č. 20

S kým nejčastěji jsi pil alkohol?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Se spolužáky	0	0,00	3	5,77	3	3,26
S kamarády ze sportovního oddílu	1	2,50	4	7,69	5	5,43
S kamarády (mimo školu)	26	65,00	15	28,85	41	44,57

Sám	3	7,50	4	7,69	7	7,61
S trenérem	0	0,00	6	11,54	6	6,52
S rodiči	1	2,50	3	5,77	4	4,35
Se sourozencem	4	10,00	3	5,77	7	7,61
S prarodiči	1	2,50	3	5,77	4	4,35
S tetou, strýcem atd.	2	5,00	4	7,69	6	6,52
S někým jiným	2	5,00	7	13,46	9	9,78

Graf č. 14. Vyhodnocení otázky č. 20

Vyhodnocení otázky č. 21

Otázka č. 21: Proč piješ alkohol?

Z tabulek č. 17. č. 18 a grafů č. 15 a č. 16 vyplývá, že dívky i chlapci pijí alkohol převážně z toho důvodu, aby byla zábava – chlapci v přibližně jedné třetině případů a dívky dokonce skoro v jedné polovině případů, přičemž chlapci uvedli jako jiný důvod ve více než jedné třetině případů „Láká mě to zkusit“ a dívky pak jako jiný důvod nejčastěji uváděly „Rodinnou oslavu, Silvestr či Vánoce a podobné příležitosti – přesně jedna polovina dívek. Pozoruhodným zjištěním je, že dívky z jedné šestiny uvedly, že pijí alkohol z důvodu „řešení svých problémů“, což jistě nelze hodnotit jako vhodnou cestu. Dalším zajímavým

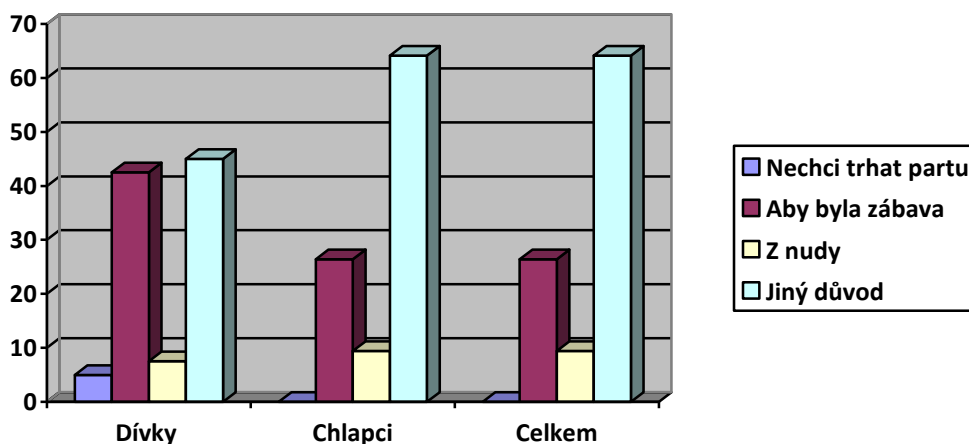
faktem je, že žádná z dívek neoznačila důvod „Nepiji pravidelně“, z čehož lze odvodit, že dívky, které pijí alkohol, tak ho pijí pravidelně.,

Tyto důvody jsou zachyceny v tabulce č. 16. Graf č. 15 uvedené odpovědi zachycuje názorně.

Tabulka č. 17. Vyhodnocení otázky č. 21

Proč piješ alkohol?	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Pijí ho všichni – nechci trhat partu	2	5,00	0	0,00	2	2,15
Aby byla zábava	17	42,50	14	26,42	31	33,33
Z nudy	3	7,50	5	9,43	8	8,60
Jiný důvod	18	45,00	34	64,15	52	55,92

Graf č. 15. Vyhodnocení otázky č. 21

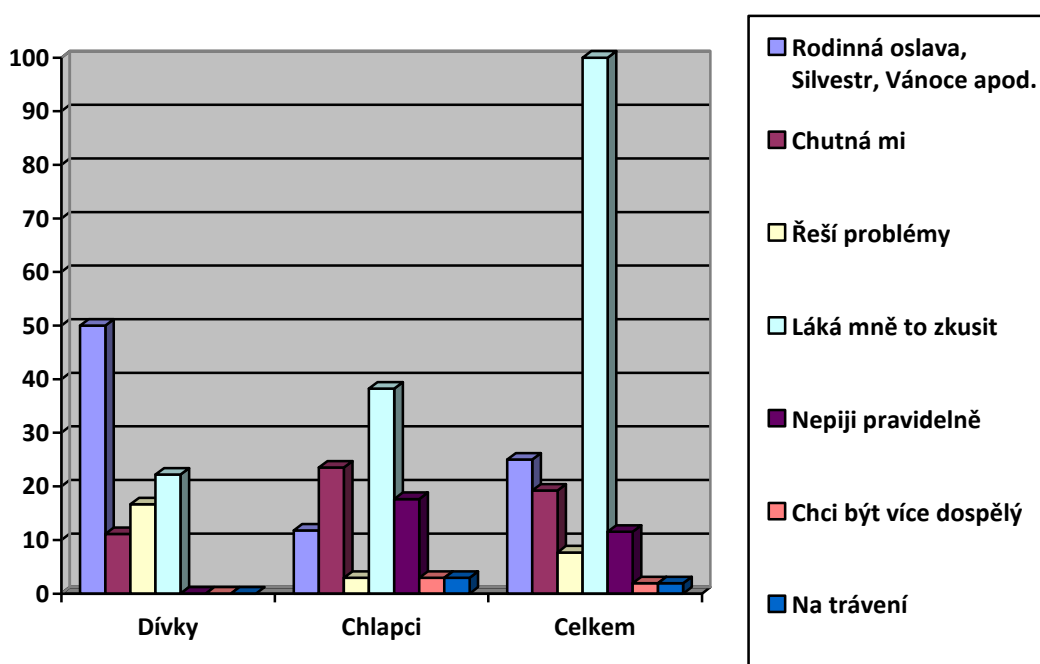

Tabulka č. 18. Vyhodnocení otázky č. 21, písm. d)

Proč piješ alkohol? Jiný důvod	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rodinná oslava, Silvestr, Vánoce apod.	9	50,00	4	11,76	13	25,00
Chutná mi	2	11,11	8	23,53	10	19,23
Řeším tím problémy	3	16,67	1	2,94	4	7,69

Láká mně to zkusit	4	22,22	13	38,24	17	100,00
Nepiji pravidelně	0	0,00	6	17,65	6	11,54
Chci být více dospělý	0	0,00	1	2,94	1	1,92
Na trávení	0	0,00	1	2,94	1	1,92

Graf č. 16. Vyhodnocení otázky č. 21, písm. d)

6.2 Vztahová část

V této podkapitole budou interpretovány výsledky výzkumu, které z větší části souvisí s cílem výzkumu. Níže bude uvedeno, zda žáci základních škol se sportovním zaměřením mají zkušenost s užívání alkoholu.

Výpočet vztahující se k hypotéze H1a:

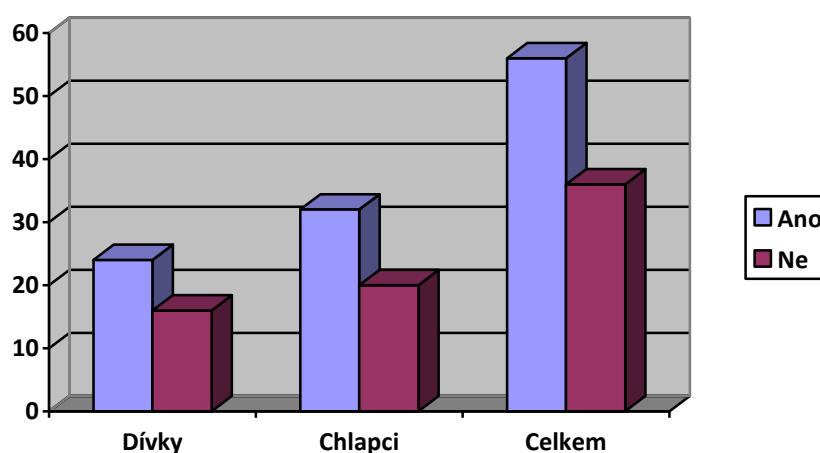
Výpočtem bylo zjištěno, že vypočítaná hodnota $\chi^2 = 0,022$ je menší než hodnota kritická $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$, proto přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme hypotézu alternativní.

H_0 Frekvence užívání alkoholu v posledních třiceti dnech je u chlapců i u dívek stejně velká.

Tabulka č. 19. Frekvence užívání alkoholu u chlapců a dívek v posledních třiceti dnech

Pohlaví žáků	Ano	Ne	Celkem
Dívky	24	16	40
Chlapci	32	20	52
Celkem	56	36	92

Graf č. 17. Frekvence užívání alkoholu u chlapců a dívek v posledních třiceti dnech

Výpočet vztahující se k hypotéze H1b:

Výpočtem bylo zjištěno, že vypočítaná hodnota $\chi^2 = 19,939$ je větší než hodnota kritická $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

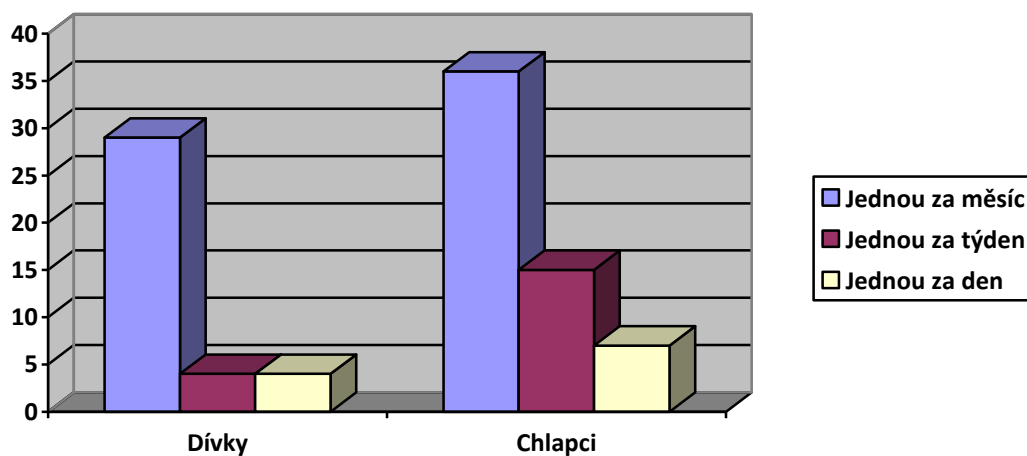
H_A Mezi odpověďmi žáků na uvedené otázky byla prokázána statisticky významná souvislost.

To znamená, že pohlaví respondentů významným způsobem souvisí s konzumací alkoholu.

Tabulka č. 20. Vztah mezi pohlavím žáků a četností konzumace alkoholu

Pohlaví žáků	Jednou za měsíc	Jednou za týden	Jednou za den	Celkem
Dívky	29 (25,32)	4 (7,4)	4 (4,28)	37
Chlapci	36 (39,68)	15 (11,6)	7 (6,71)	58
Celkem	65	19	11	95

Graf č. 18. Četnost konzumace alkoholu u žáků devátých tříd

Těsnost vztahu mezi četností užívání alkoholu a pohlavím žáků bylo charakterizováno koeficientem $C_{\text{norm}} = 0,50$. Vypočítanou hodnotu C_{norm} je možno považovat za poměrně vysokou. To znamená, že mezi četností konzumace alkoholu u žáků devátých tříd a jejich pohlavím je poměrně těsný vztah.

Pro interpretaci výsledků obsažených v kontingenční tabulce bylo sestaveno znaménkové schéma kontingenční tabulky.

Tabulka č. 21. Hodnoty z-skóre pro kontingenční tabulku

Pohlaví žáků	Jednou za měsíc	Jednou za týden	Jednou za den
Dívky	3,68	-3,4	-0,28
Chlapci	-3,68	3,4	0,29

Tabulka č. 22. Znaménkové schéma kontingenční tabulky

Pohlaví žáků	Jednou za měsíc	Jednou za týden	Jednou za den
Dívky	+++	---	0
Chlapci	---	+++	0

Z výše uvedené tabulky lze vyslovit následující výroky:

Chlapci uvádějí mnohem častěji než dívky, že alkohol pijí jednou za týden.

Dívky uvádějí mnohem častěji než chlapci, že alkohol pijí jednou za měsíc.

Vyhodnocení hypotézy H2:

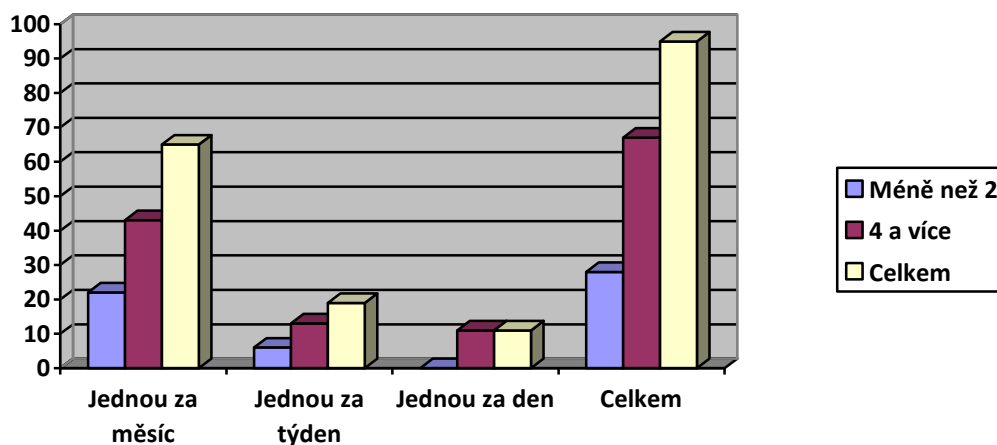
Výpočtem bylo zjištěno, že vypočítaná hodnota $\chi^2 = 5,23$ je menší než hodnota kritická $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme nulovou hypotézu, odmítáme hypotézu alternativní.

H_0 Mezi počtem hodin věnovaných aktivnímu sportu a četností konzumace alkoholu u žáků devátých tříd se sportovním zaměřením není souvislost.

Souvislost mezi počtem hodin věnovaných aktivnímu sportu a konzumací alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

Počet hodin	Jednou za měsíc	Jednou za týden	Jednou za den	Celkem
Méně než 3	22 (19,16)	6 (5,6)	0 (3,24)	28
4 a více	43 (45,84)	13 (13,4)	11 (7,76)	67
Celkem	65	19	11	95

Graf č. 19. Souvislost mezi počtem hodin věnovaným aktivnímu sportu a četností konzumace alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

Vyhodnocení hypotézy H3:

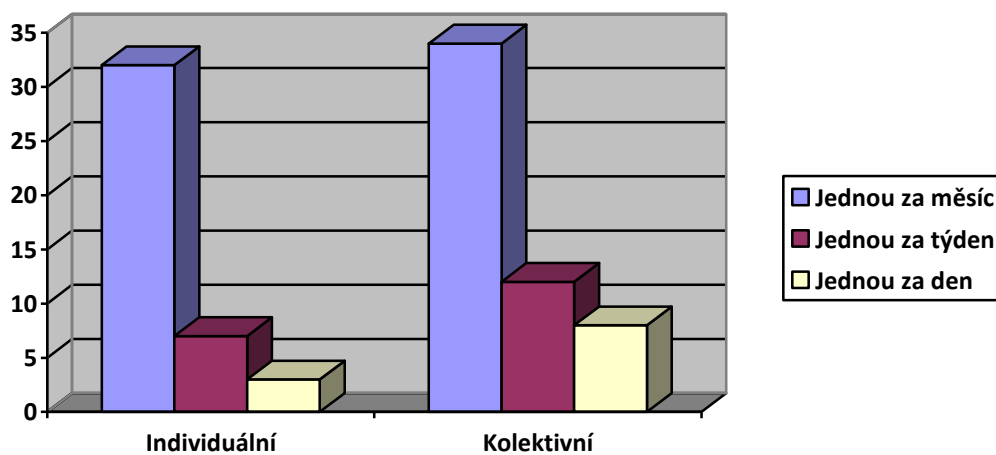
Výpočtem bylo zjištěno, že vypočítaná hodnota $\chi^2 = 2,18$ je menší než hodnota kritická $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme nulovou hypotézu, odmítáme hypotézu alternativní.

H_0 Žáci, kteří se zabývají kolektivními sporty, užívají alkohol stejně často jako žáci zabývající se sporty individuálními.

Tabulka č. 23. Vyhodnocení vztahu mezi sporty kolektivními a individuálními a četností užívání alkoholu

Sporty	Jednou za měsíc	Jednou za týden	Jednou za den	Celkem
Individuální	32 (28.88)	7 (8,31)	3 (4,81)	42
Kolektivní	34 (37,13)	12 (10.69)	8 (6,19)	54
Celkem	66	19	11	96

Graf č. 20. Vyhodnocení vztahu mezi sporty kolektivními a individuálními a četností užívání alkoholu

Vyhodnocení hypotézy H4:

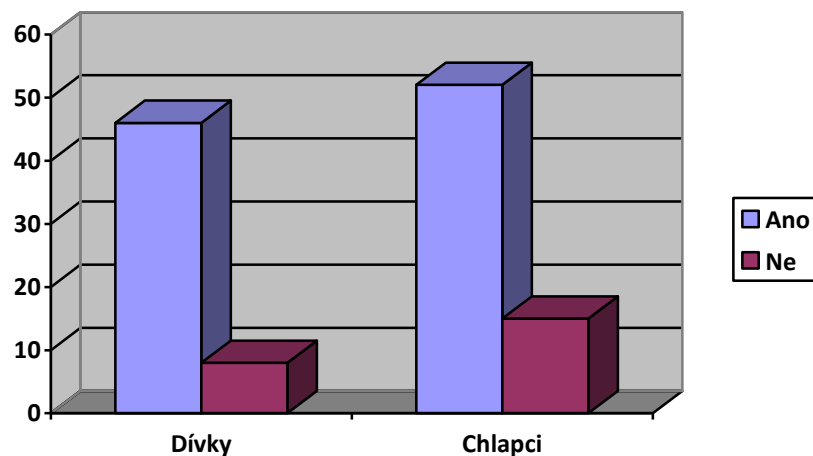
Výpočtem bylo zjištěno, že vypočítaná hodnota $\chi^2 = 1,114$ je menší než hodnota kritická $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$, proto přijímáme nulovou hypotézu, odmítáme hypotézu alternativní.

H_0 Alkohol je stejně dostupný jak pro chlapce, tak i pro dívky.

Tabulka č. 24. Dostupnost alkoholu pro žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

Pohlaví žáků	Dostupný ANO	Dostupný NE	Celkem
Dívky	46	8	54
Chlapci	52	15	67
Celkem	98	23	121

Graf č. 21. Dostupnost alkoholu pro žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

7 ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ VÝZKUMU

Realizace celého výzkumu přinesla řadu zajímavých dat, která mohou být užitečná v jednotlivých školách při tvorbě minimálního preventivního programu. Dále mi výzkum umožnil ověřit si teoretické poznatky z oblasti adiktologie a srovnat data, která z výzkumu vyšla s daty, která prezentují studie ESPAD a HBSC.

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit míru konzumace a úroveň informací o alkoholu u žáků devátých tříd se sportovním zaměřením a srovnat míru konzumace alkoholu s jejich sportovními aktivitami a s výsledky již uskutečněných studií. Výsledky výzkumu ukázaly, že žáci základních škol se sportovním zaměřením mají „relativně“ velké zkušenosti s užíváním alkoholu.

Z výzkumu vyplynulo, že první zkušenost s užitím alkoholu uvádí žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením ve věku 11–13 let. Tento věk označili shodně chlapci i dívky, celkem tento věk určilo 50 respondentů z oslovených 121 (41,32 %). Tato data se shodují s daty, která uvádí studie HBSC, která uvádí, že ve 13 letech požíly alkohol téměř dvě třetiny respondentů. Z teoretických poznatků vyplývá, že děti se poprvé s alkoholem nejčastěji setkávají v rodinném prostředí, což také vyplynulo z realizovaného výzkumu – 39 respondentů uvedlo, že alkohol jim jako první poskytli rodiče. V teoretické části práce bylo uvedeno, že média jsou jedním z rizikových činitelů, kteří mají vliv na utváření postojů dětí k alkoholu. Výzkumem bylo zjištěno, že 72 oslovených respondentů což je 59,50 % získává nejčastěji informace o účincích alkoholu na internetu. Toto zjištění tak není příliš překvapivé. Přes 80 % respondentů (101) uvedlo, že si myslí, že mají dostatek informací o účincích alkoholu. V období dospívání významně konkuruje rodičům vrstevnická skupina a má značný vliv na své členy. Toto tvrzení bylo také potvrzeno výzkumem, neboť 50 respondentů uvedlo, že by si vybralo rodiče jako ty, se kterými by chtěli hovořit o účincích alkoholu a naopak 39 z oslovených by hovořilo o účincích alkoholu se svými kamarády. Studie ESPAD uvádí, že v posledních třiceti dnech pilo alkohol 79 % studentů. Ve výzkumu realizovaném u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením se ukázalo, že alkohol v posledních třiceti dnech pilo 63,64 % respondentů. Výsledky studie HBSC ukazují, že pivo, víno, lihoviny či míchané nápoje pije týdně alespoň desetina z respondentů oslovených v tomto výzkumu. Z našeho výzkumu vyplynulo, že jednou týdně pije alkohol 15 chlapců a 4 dívky, což je jedna pětina z respondentů, kteří ve výzkumu uvedli, že alkohol pijí. Ve srovnání

s výsledky studie ESPAD tedy výsledky výzkumu realizovaného u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením ukázaly, že tito žáci konzumují alkohol jedenkrát týdně více než respondenti oslovení realizátory studie HBSC.

Prodej alkoholických nápojů mládeži do osmnácti let je v České republice zakázán. Často se setkáváme s tím, že i nezletilým je alkohol při různých příležitostech podáván nebo prodán. Výzkumem bylo zjištěno, že pro 98 respondentů, což činí 80,99 % je alkohol snadno dostupný. Genderové rozdíly v tomto případě nebyly nijak výrazné, neboť dostupnost alkoholu uvedlo 46 dívek a 52 chlapců. I když je prodej alkoholu nezletilým zakázán a za nalévání alkoholu mladistvým hrozí majitelům restaurací pokuty, uvedlo 21 chlapců (17,36 %), že alkohol je podle nich nejsnáze dostupný na diskotéce, v baru či jiném obdobném zařízení. V tomto případě byl rozdíl mezi vnímáním dostupnosti alkoholu pro chlapce a dívky, neboť pouze 7 dívek (5,79 %) uvedlo, že alkohol je pro ně v těchto zařízeních nejsnáze dostupný. Naopak pro dívky je alkohol nejsnáze dostupný od kamaráda, což uvedlo 19 dívek (15,70 %). Chlapci tuto možnost vybrali pouze v 9 případech (7,44 %). Tyto údaje sleduje také studie ESPAD. Zde jsou výsledky následující, alkohol získalo na diskotéce, v baru či obdobném zařízení alespoň jednou 78,2 % oslovených chlapců, kteří uvedli, že v posledních třiceti dnech alkohol pili a 76,9 % dívek. Více než pětkrát pak alkohol získalo 23,5 % chlapců a 12,8 % dívek, které uvedly, že alkohol pili v posledních třiceti dnech.

Sport je stále ve společnosti vnímán jako jeden z projektivních faktorů před vznikem jakékoliv závislosti tedy i té na alkoholu. Opačný názor publikoval kolektiv autorů Karel Nešpor a Ladislav Czémy v článku Tělesná aktivita a návykové nemoci: překvapivá zjištění. Zde byla vyslovena teze, že původní data z české populace svědčí o tom, že fotbal, box nebo kickbox, zápas, posilování a tanec byly spojeny s vyšším rizikem zneužívání alkoholu u žáků devátých tříd. Ve výzkumu, který byl realizován na základních školách se sportovním zaměřením v Ostravě, bylo zjištěno, že mezi počtem hodin věnovaných aktivnímu sportu a četností konzumace alkoholu u žáků devátých tříd se sportovním zaměřením není souvislost. Dalším zjištěním bylo, že žáci, kteří se zabývají kolektivními sporty, užívají alkohol stejně často jako žáci zabývající se sporty individuálními. Výsledky tohoto výzkumu jsou tedy rozdílné od tvrzení uvedeného ve výše uvedeném článku. Rozdílnost by bylo možné přisuzovat skutečnosti, že většina respondentů oslovených výzkumem, dělala aktivně jiné druhy sportů, než byly v článku uvedeny.

ZÁVĚR

Alkohol stále zůstává legální drogou, která má vysokou toleranci u české společnosti. Tento fakt byl také potvrzen samotným výzkumem. O škodlivost alkoholu se v posledních měsících diskutuje poměrně často. Tato diskuze vyplynula zejména z tzv. metanolové aféry, která propukla v České republice v září loňského roku. Dle mého názoru je velmi dobře, že se tato diskuze otevřela a je stále aktuálnější. Alkohol je podle odborníků vstupní drogou, která otevírá dveře ke konzumaci dalších nelegálních drog. Účinky alkoholu na lidský organismus jsou při jeho pravidelné konzumaci opravdu devastující, zejména pokud alkohol konzumují děti a mladiství.

Cílem není zákaz prodeje či výroby alkoholu. Cílem by měla být včasná a účinná prevence zaměřená na děti a mládež. Nejdůležitější instituce, které hrají výsadní roli v oblasti primární prevence užívání alkoholu u dětí, jsou rodina a škola. Tyto dvě instituce by měly, každá zvlášť a také ve vzájemné spolupráci a podpoře, působit na děti tak, aby získaly co nejvíce informací o účincích alkoholu a důsledcích jeho pravidelné konzumace.

Důležité je, aby si rodiče uvědomili, že volný čas dětí je vhodné vyplnit smysluplnou aktivitou, ovšem není přínosné děti přetěžovat. Daleko přínosnější pro ně je, když rodina tráví čas pohromadě a má tak prostor sdílet veškeré strasti i slasti každodenního života. Umění komunikace mezi jejími jednotlivými členy je klíčem k spokojenému vývoji dítěte.

Tato práce bude na žádost některých ředitelů základních škol, na kterých výzkum proběhl zaslána a může jim posloužit k vyhodnocení či zamyšlení nad výše uvedenými závěry. Její další využití by mohlo být v oblasti sociální pedagogiky jako studijní materiál pro sociální pedagogy či jiné odborníky pracující v oblasti školství na úrovni prevence.

Výzkum, který by navázal na tento stávající, by mohl být realizován také v dalších krajských městech na vybraných základních školách se sportovním zaměřením. Data získaná navazujícím výzkumem by byla porovnána a vyhodnocena. Mohlo by tak dojít k sestavení pomyslné mapy České republiky, která by zobrazovala, jakou zkušenost mají žáci devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením v jednotlivých krajích. Na základě výsledků, by mohl být realizován výzkum další, například proč v některých krajích je zkušenost u žáků devátých tříd s konzumací alkoholu větší a jinde menší. Jiná možnost navazujícího výzkumu by byla, provádět stávající výzkum na stávajících školách po dobu pěti let. Přičemž výsledky tohoto výzkumu by byly postupně zakomponovány do realizace

preventivního působení na žáky na jednotlivých školách. Výzkumem by pak bylo sledováno, zda dochází rok od roku k nějakým změnám. Doba pěti let byla zvolena z toho důvodu, že stávající žáci čtvrtých tříd by za pět let došli do tříd devátých a mohli by tak zažít aplikaci případných změn do preventivních programů. Také by bylo možné doplnit stávající výzkum o výzkum kvalitativní, což by mohla být nejkolidnější varianta při následném vyhodnocení výzkumu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PUBLIKACE:

- [1.] BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2008. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public Promotion. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2.] BURTON, Graeme a Jan JIRÁK, 2001. *Úvod do studia médií*. Barrister and Principal. ISBN 80-85947-67-6.
- [3.] ČAPEK, Robert, 2010. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2742-4.
- [4.] DELAROCHE, Patrick, 2000. *Rodiče, nebojte se říkat NE*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-441-9.
- [5.] GALLÁ, Maurice et al., 2005. *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí, Příručka o efektivní školní drogové prevenci*. Úřad vlády České republiky. ISBN 80-86734-38-2.
- [6.] HELUS, Zdeněk, 2011. *Úvod do psychologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3037-0
- [7.] CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [8.] JEDLIČKA, Richard, 2011. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-788-6.
- [9.] KALINA, Kamil et al., 2003. *Drogy a drogové závislosti 1. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 80-86734-05-6.
- [10.] KALINA, Kamil et al., 2003. *Drogy a drogové závislosti 2. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 80-86734-05-6.
- [11.] KALMAN, Michal et al., 2011. *Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2986-1.
- [12.] KLAPILOVÁ, Světla, 1996. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN: 80-7067-669-8.

- [13.] KRAUS, Blahoslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [14.] MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH, 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 80-247-0332-7.
- [15.] MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-739-8.
- [16.] MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ, 2003. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-771-X.
- [17.] McGRATH, Yuko et al., 2007. *Prevence užívání drog mezi mládeží*. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-87401-16-1.
- [18.] MIOVSKÝ, Michal et al., 2012. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: Togga. ISBN 978-80-87258-74-3.
- [19.] MIOVSKÝ, Michal et al., 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Togga. ISBN 978-80-87258-47-7.
- [20.] NĚMEC, Jiří et al., 2002. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-012-3.
- [21.] NEŠPOR, Karel, 2001. *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-515-6.
- [22.] NEŠPOR, Karel, 2006. *Zůstat střízlivý. Praktické návody pro ty, kteří mají problémy s alkoholem a jejich blízké*. Brno: Host. ISBN 80-7294-206-9
- [23.] NEŠPOR, Karel, 2011. *Návykové chování a závislost*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-908-0.
- [24.] PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.
- [25.] ŘEHAN, Vladimír a Eva POLIAKOVÁ, 2007. *Adiktologie 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1745-5.
- [26.] SEKOT, Aleš, 2008. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2562-8.

[27.] SKÁLA, Jaroslav, 1988. *...až na dno!?* Praha: Avicenum, 1988. ISBN 08-045-8.

[28.] ZÁŠKODNÁ, Helena, 1998. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita. Filozofická fakulta. ISBN 80-7042-519-9.

PERIODIKA:

[1.] ZAOSTŘENO NA DROGY 1/2012. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)*. 2012, ročník desátý. Praha: Úřad vlády České republiky. ISSN 1214-1089.

[2.] ZAOSTŘENO NA DROGY 2/2007. *Systémový přístup v prevenci užívání návykových látek*. 2007, ročník pátý. Praha: Úřad vlády České republiky. ISSN 1213-1089.

LEGISLATIVNÍ ZDROJE:

[1.] ČESKO. Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ze dne 9. února 2005 č. 72/2005, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, částka 20, s. 490–502. ISSN 1211–1244. Systém ASPI, a. s., U Nákladového nádraží 6, 130 00 Praha 3.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

[1.] CHALOUPKOVÁ, Jana, © 2008. *Jaké jsou postoje české společnosti k rodičovství mimo manželství?* [online] Socioweb. 1/2008. [citováno 12. února 2012]

Dostupné z: <<http://www.plbohnice.cz/nespor/knizkycz.html>>

[2.] NEŠPOR, Karel a Ladislav, CZSÉMY, © 2003. *Alkohol, drogy a Vaše děti*. [online] Praha: Sportpropag. [citováno 23. února 2013]

Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=296&lst=111>>

[3.] NEŠPOR, Karel a Ladislav, CZSÉMY, © 2012. *Tělesná aktivita a návykové nemoci: překvapivá zjištění*. [online] Vitalia.cz. [citováno 23. února 2013]

Dostupné z: <<http://www.vitalia.cz/clanky/nezdrave-sporty-z-hlediska-zavislosti/>>

[4.] ORLÍKOVÁ, Barbora, © 2009. *Alkohol*. [online] Sananim. [citováno 27. ledna 2013]

Dostupné z: <<http://www.drogovaporadna.cz/alkohol.html>>

- [5.] ROSENBAUM, Marsha, © 2007. *Bezpečnost především: realistický přístup k dospívajícím a drogám*. [online] Drug Policy Alliance. [citováno 25. ledna 2013]
Dostupné z: <<http://www.adiktologie.cz/download.php?fid=1760&acc=enb>>
- [6.] ZÁBRANSKÝ, Tomáš, © 2007. *Reklamy na alkohol zvyšují konzumaci dětí a dospívajících*. [online] Klinika Adiktologie. [citováno 26. ledna 2013]
Dostupné z: <<http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/78/1036/Reklamy-na-alkohol-zvysuji-konzumaci-deti-a-dospivajicich>>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- ESPAD Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs.
- HBSC Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků – Health behavior in School-aged Children.
- WHO World Health Organization – Světová zdravotnická organizace

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 návratnost dotazníků dle pohlaví žáků

Tabulka č. 2 návratnost dotazníků dle věku žáků

Tabulka č. 3 Vyhodnocení otázky č. 5

Tabulka č. 4 Vyhodnocení otázky č. 6

Tabulka č. 5 Vyhodnocení otázky č. 7

Tabulka č. 6 Vyhodnocení otázky č. 8

Tabulka č. 7 Vyhodnocení otázky č. 9

Tabulka č. 8 Vyhodnocení otázky č. 10

Tabulka č. 9 Vyhodnocení otázky č. 11

Tabulka č. 10 Vyhodnocení otázky č. 12

Tabulka č. 11 Vyhodnocení otázky č. 13

Tabulka č. 12 Vyhodnocení otázky č. 13

Tabulka č. 13 Vyhodnocení otázky č. 15.

Tabulka č. 14 Vyhodnocení otázky č. 18

Tabulka č. 15 Vyhodnocení otázky č. 19

Tabulka č. 16 Vyhodnocení otázky č. 20

Tabulka č. 17 Vyhodnocení otázky č. 21

Tabulka č. 18 Vyhodnocení otázky č. 21, písm. d)

Tabulka č. 19 Frekvence užívání alkoholu u chlapců a dívek v posledních třiceti dnech

Tabulka č. 20 Vztah mezi pohlavím žáků a četností konzumace alkoholu

Tabulka č. 21 Hodnoty z-skóre pro kontingenční tabulku

Tabulka č. 22 Znaménkové schéma kontingenční tabulky

Tabulka č. 23 Vyhodnocení vztahu mezi sporty kolektivními a individuálními a četností užívání alkoholu

Tabulka č. 24 Dostupnost alkoholu pro žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 Návrtnost dotazníků dle pohlaví žáků

Graf č. 2 Návrtnost dotazníků dle věku žáků

Graf č. 3 Vyhodnocení otázky č. 6

Graf č. 4 Vyhodnocení otázky č. 7

Graf č. 5 Vyhodnocení otázky č. 8

Graf č. 6 Vyhodnocení otázky č. 9

Graf č. 7 Vyhodnocení otázky č. 10

Graf č. 8 Vyhodnocení otázky č. 11

Graf č. 9 Vyhodnocení otázky č. 12

Graf č. 10 Vyhodnocení otázky č. 13

Graf č. 11 Vyhodnocení otázky č. 15

Graf č. 12 Vyhodnocení otázky č. 18

Graf č. 13 Vyhodnocení otázky č. 19

Graf č. 14 Vyhodnocení otázky č. 20

Graf č. 15 Vyhodnocení otázky č. 21

Graf č. 16 Vyhodnocení otázky č. 21, písm. d)

Graf č. 17 Frekvence užívání alkoholu u chlapců a dívek v posledních třiceti dnech

Graf č. 18 Četnost konzumace alkoholu u žáků devátých tříd

Graf č. 19 Souvislost mezi počtem hodin věnovaným aktivnímu sportu a četností konzumace alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

Graf č. 20 Vyhodnocení vztahu mezi sporty kolektivními a individuálními a četností užívání alkoholu

Graf č. 21 Dostupnost alkoholu pro žáky devátých tříd základních škol se sportovním zaměřením

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník pro průzkum užívání alkoholu u žáků devátých tříd se sportovním zaměřením

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PRO PRŮZKUM UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU U ŽÁKŮ DEVÁTÝCH TŘÍD SE SPORTOVNÍM ZAMĚŘENÍM

DOTAZNÍK PRO PRŮZKUM UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU U ŽÁKŮ DEVÁTÝCH TŘÍD SE SPORTOVNÍM ZAMĚŘENÍM

Milí žáci,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku. Údaje tímto způsobem získané budou sloužit jako podklad pro moji diplomovou práci v rámci navazujícího magisterského studia na Fakultě sociálních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Diplomová práce se bude věnovat tématu „Užívání alkoholu u žáků devátých tříd základních škol se zaměřením na sportovní aktivity“. Veškeré informace, které mi poskytnete, budou přísně důvěrné! Z tohoto důvodu nemusíte mít prázdňné obavy, že to, jak na otázky zodpovíte, se dozvedí Vaši učitelé, nebo dokonce Vaši rodiče!

Děkuji Vám za spolupráci!

Dagmar Dančevská

Pokyny pro vyplnění dotazníku:

Označ pouze jednu z uvedených možností. Případně individuální upřesnění možností odpovědí je uvedeno v závorce za příslušnou otázkou či možností odpovědi.

- 1) Jsi dívka, nebo chlapec?**
 - a) dívka
 - b) chlapec

- 2) Jaký je Tvůj věk? (Doplň svůj současný věk.)**

- 3) Kolik hodin týdně aktivně sportuješ?**
 - a) méně než 2
 - b) 2–3
 - c) 4–5
 - d) více než 5

- 4) Jaký je sport, kterému se aktivně věnuješ?**
 - a) pouze individuální
 - b) pouze kolektivní
 - c) hlavní je individuální
 - d) hlavní je kolektivní

- 5) O který/é sport/y se jedná?**

- 6) Myslíš si, že sport funguje jako prevence proti užívání alkoholu?**
 - a) ano
 - b) ne

- 7) Myslíš si, že máš dostatek informací o účincích alkoholu?**
 - a) ano
 - b) ne

- 8) Probíráte v některých vyučovacích hodinách problematiku alkoholu, jeho účinků (např. v hodinách občanské nauky, výchovy ke zdraví apod.)?**
 - a) ano

b) ne

9) Z jakého zdroje hlavně získáváš další informace o alkoholu, jeho účincích (mimo školu)?

- a) z internetu
- b) z odborné literatury
- c) od rodičů
- d) od sourozenců
- e) od prarodičů (babičky, dědečka)
- f) od jiného příbuzného (teta, strýc atd.)
- g) od kamarádů

10) Jak velké je, dle Tvého názoru, riziko poškození Tvého zdraví (fyzického, psychického), když budeš alkohol pravidelně konzumovat?

- a) žádné
- b) malé
- c) střední
- d) velké
- e) nevím

11) V případě, že bys chtěl (měl potřebu) s někým hovořit o vlivu alkoholu na život člověka, koho by sis vybral?

- a) rodiče
- b) sourozence
- c) jiného příbuzného (teta, strýc, babička, dědeček atd.)
- d) spolužáka
- e) kamaráda
- f) třídního učitele
- g) výchovného poradce ve škole
- h) nevím

12) V kolika letech jsi poprvé zkusil alkohol?

- a) méně než 6
- b) 6–10
- c) 11–13
- d) 14–15
- e) Nikdy

13) Kdo ti alkohol poskytl jako první?

- a) rodiče
- b) sourozenec
- c) babička, dědeček
- d) jiný příbuzný (teta, strýc atd.)
- e) spolužák
- f) spoluhráč ze sportovního oddílu
- g) trenér
- h) kamarád
- i) nikdo
- j) někdo jiný – kdo (doplň)

14) Je, dle Tvého názoru, pro Tvé vrstevníky (tedy i pro Tebe) alkohol snadno dostupný?

- a) ano
- b) ne

15) Kde je, dle Tvého názoru, přístup k alkoholu pro nezletilé nejnáze dostupný? (Pokud odpovíš za a), otázky 16) až 21) nevyplňuj!)

- a) alkohol nepiji a nesháním ho
- b) doma
- c) v obchodě
- d) na tržnici
- e) od kamaráda

f) na diskotéce, v restauraci, v baru či v jiném obdobném zařízení

16) Zkoušel jsi v posledních třiceti dnech některý z alkoholických nápojů (pivo, víno, destiláty, míchané nápoje)?

- a) ano
- b) ne

17) Jak často se napiješ nějakého alkoholického nápoje – piva, vína, destilátu, míchaného nápoje)?

- a) jednou za měsíc
- b) jednou za týden
- c) jednou za den
- d) víckrát než je uvedeno

18) Vypil jsi v posledních sedmi dnech více než 0,5 l piva – půl litru, nebo 0,2 l vína – dvě deci, nebo 0,05 l destilátu – velké štamprle, nebo 0,3 l míchaného nápoje – tři deci?

- a) ano
- b) ne

19) Kolik sklenic (0,5 l piva – půl litru, nebo 0,2 l vína – dvě deci, nebo 0,05 l destilátu – velké štamprle, nebo 0,3 l míchaného nápoje – tři deci) alkoholických nápojů vypiješ v den, kdy některý z nich piješ?

- a) 1 nebo 2
- b) 3 nebo 4
- c) 5 nebo 6
- d) 7 nebo 8
- e) 9 a více

S kým jsi nejčastěji v posledních třiceti dnech pil alkohol?

- a) se spolužáky
- b) s kamarády ze sportovního oddílu
- c) s kamarády (mimo školu)
- d) sám
- e) s trenérem
- f) s rodiči
- g) se sourozencem
- h) s prarodiči (babičkou, dědečkem)
- i) s jiným příbuzným (teta, strýc atd.)
- j) s někým jiným – s kým (doplň)

20) Proč piješ alkohol?

- a) pijí ho všichni – nechci trhat partu
- b) aby byla zábava
- c) z nudy
- d) jiný důvod – jaký (napiš)